

Анализа на законската рамка

на Северна Македонија

за регулирање на говорот на омраза

„Анализа на законската рамка на Северна Македонија за регулирање на говорот на омраза

Издавач:

Хелсиншки комитет за човекови права претставуван од претседателката д-р Неда Здравева

Уредник:

Уранија Пировска

Извршна директорка на Хелсиншкиот комитет за човекови права

Автор: Проф д-р Елена Михајлова Стратилати

Лектор: Роберт Раман

Графички дизајн: Бојана Мицевска

Скопје, 2023 година“

This publication was funded by the European Union. Its contents are the sole responsibility of the Helsinki Committee for Human Rights Skopje and do not necessarily reflect the views of the European Union.

Закнување на националните
заштитни механизми против
говор на омраза во РС Македонија

Содржина

Вовед

I.

Концептуална рамка и меѓународни стандарди

1. Говорот на омраза како концепт

2. Меѓународни стандарди за националната правна рамка за говор на омраза

2.1. Кривично право

2.2. Граѓанско и управно право

3. Глобални регулативи за онлајн содржини со говор на омраза

II.

Национална правна рамка за говор на омраза

1. Кривичноправни одредби

2. Граѓанско-правни и управно-правни одредби

2.1. Закон за спречување и заштита од дискриминација

2.2. Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги

2.3. Справување со онлајн говор на омраза

Заклучок

Анекс 1:

НАЦИОНАЛНИ ОДРЕДБИ РЕЛЕВАНТНИ ЗА ПОСТАПУВАЊЕ ПО ГОВОР НА
ОМРАЗА

Анекс 2:

ПРЕДЛОЗИ ЗА ИЗМЕНА И ДОПОЛНУВАЊЕ НА КРИВИЧНИОТ ЗАКОНИК
ВО ВРСКА СО ДЕФИНИРАЊЕ, ПРОЦЕСИРАЊЕ И САНКЦИОНИРАЊЕ НА
КРИВИЧНИТЕ ДЕЛА ОД ОМРАЗА И ФОРМИРАЊЕ, ВОДЕЊЕ, ПОМАГАЊЕ
ИЛИ УЧЕСТВО ВО ГРУПА ЗАРАДИ ПРОМОВИРАЊЕ РАСИЗАМ

Библиографија

Вовед

Говорот на омраза во Република Северна Македонија е крајно загрижувачки тренд, кој во голема мера останува непроверен. Етничката припадност, сексуалната ориентација и родовиот идентитет се главниот основ за предрасуди, а повеќето жртви и сторителите се млади луѓе. Расистичкиот и хомо/трансфобичниот говор на омраза често се користи во контекст на националистичкиот дискурс во кој етничките, верските и сексуалните малцинства, како и умерените политичари и активистите за човекови права се етикетирали како предавници и странски агенти. Говорот на омраза од страна на политичарите останува вообичаен.

Како и во многу други земји, интернетот и социјалните медиуми станаа главна платформа и извор на говорот на омраза, па така расистичкиот и хомофобичниот/трансфобичниот говор на омраза е во пораст особено преку електронските форми на комуникација. Анонимни, но и неанонимни поттикнувачки коментари претежно се присутни на социјалните мрежи и во содржините кои се генерирани од корисниците, како што се деловите за коментари на новинските портали на интернет. Недостатокот на волја кај сопствениците на овие портали и даватели на интернет услуги за да се справат со ова прашање придонесува кон постоењето на говорот на омраза.

Говорот на омраза особено загрижува бидејќи тој најчесто е првиот чекор во процесот кон вистинско насилство. Соодветниот одговор кон говорот на омраза вклучува преземање мерки од страна на органите надлежни за спроведување на законот (кривични и административни

казни, граѓански постапки), но исто така и други механизми за справување со неговите штетни последици, како што се саморегулацијата, превенцијата и контраговорот.

Кривичниот законик наведува неколку кривични дела во смисла на говор на омраза, вклучително и оние извршени преку интернет. Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги забранува емитување медиумска содржина која поттикнува или шири дискриминација, нетолеранција или омраза. Законот за заштита и спречување од дискриминација забранува поттикнување дискриминација и вознемирување по дискриминаторска основа.

Целта на оваа анализа е да ја испита постоечката законска рамка која го регулира говорот на омраза и нејзината соодветност во ефективната борба со овој феномен, притоа надоврзувајќи се на постојните меѓународни договори на Обединетите нации и Советот на Европа и други релевантни инструменти за поставување стандарди користејќи ги наодите и препораките на телата за мониторинг на Советот на Европа особено Препорака CM/Rec(2022)16 за борба против говорот на омраза и „Општата препорака за политики бр. 15 за борба против говорот на омраза“ на Европската комисија против расизмот и нетолеранцијата (ЕКРИ), како и пошироките меѓународни и европски стандарди за човекови права. Анализата исто така ги вклучува и извештаите на невладините организации активни во оваа област, како што се Хелсиншкиот комитет за човекови права и ИЛГА Европа. Воедно, анализата опфаќа компаративни примери од други држави во однос на законодавството за говор на омраза, особено во делот на справувањето со говорот на омраза на интернет.

Анализата ќе биде структурирана во два дела:

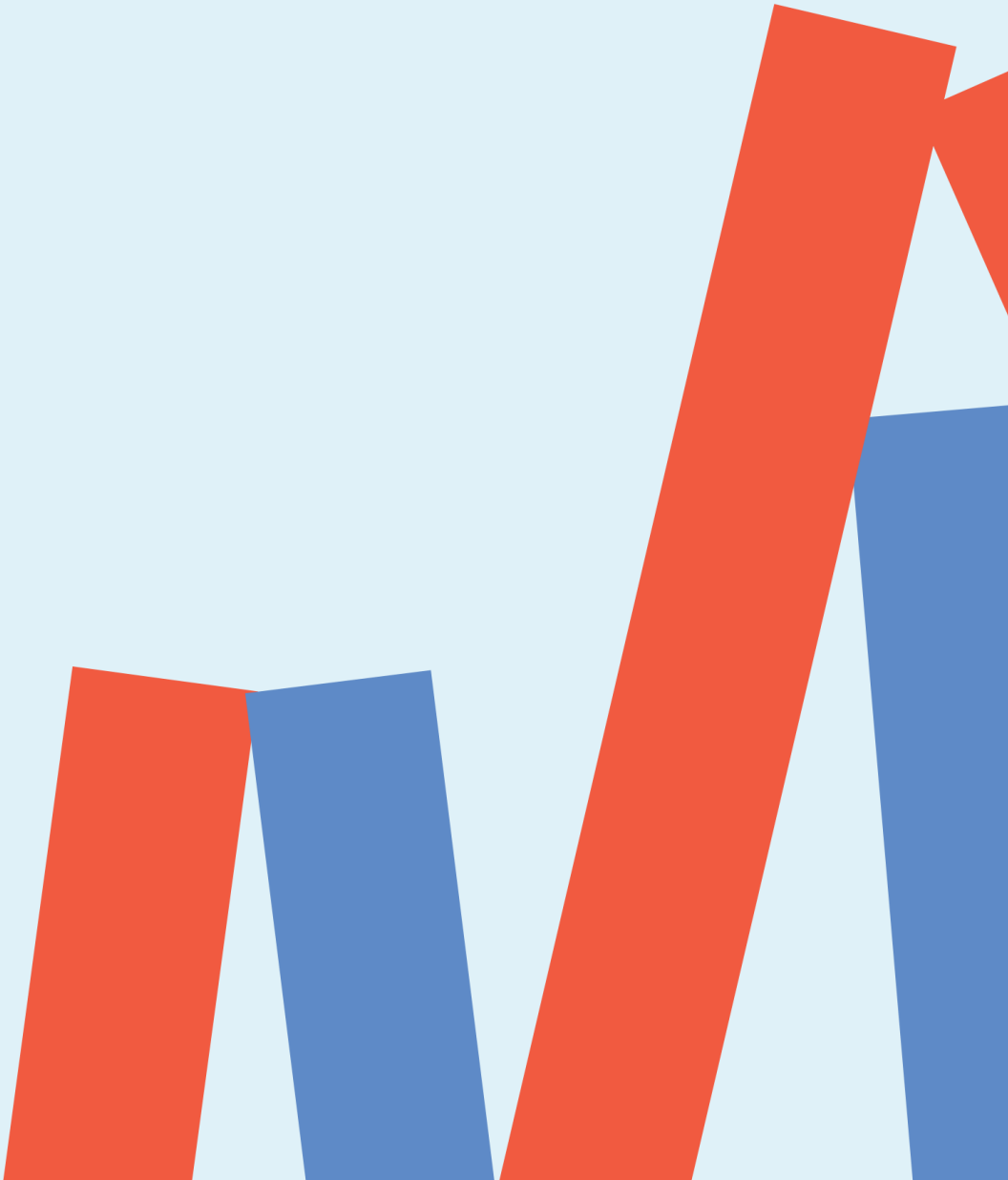
I. Концептуална рамка на говорот на омраза и меѓународни стандарди

и

II. Национална легислатива за говор на омраза (кривично правни одредби, граѓанско и управно-правни одредби)

Првиот дел ќе ги разгледа случувањата во концептуалните разбирања на говорот на омраза и меѓународните стандарди кои се однесуваат на националната легислатива за говор на омраза. Посебно внимание ќе биде посветено на меѓународните стандарди и европски акти во однос на националното законодавство за регулирање на говорот на омраза на интернет.

Вториот дел ќе се фокусира на правната рамка за говор на омраза на Северна Македонија и тоа поконкретно кривичноправните, граѓанско-правните и управно-правните одредби. Предмет на детална анализа ќе бидат одредбите за говорот на омраза содржани во Кривичниот законик, Законот за спречување и заштита од дискриминација и Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги на РСМ. Целта на овој дел е да ги анализира односните законски регулативи и да направи проценка на нивната соодветност во ефективното справување на институциите со говорот на омраза, но и да понуди препораки во оваа смисла. Препораките се темелат врз теоретските концептуални разбирања на феноменот говор на омраза, меѓународните стандарди за негово справување низ законодавствата на државите приложени во првиот дел, но и конкретните препораки на меѓународните и европски тела во оваа област упатени на Северна Македонија и ставови на експерти во областа.

I.

Концептуална рамка и меѓународни стандарди

1. Говорот на омраза како концепт

2. Меѓународни стандарди за националната правна
рамка за говор на омраза

2.1. Кривично право

2.2. Граѓанско и управно право

3. Глобални регулативи за онлајн содржини со говор на
омраза

1. Говорот на омраза како концепт

И покрај честата употреба на овој термин, не постои негова универзално прифатена дефиниција. Наместо тоа, говорот на омраза се претставува како повеќеслоен концепт кој опфаќа различни видови на омраза и штетни изразувања типично насочени кон групи на луѓе со определени карактеристики, какви што се, на пример, „расата“, етничкото потекло, верската припадност или сексуалната ориентација. Расните и етничките групи се типичен пример на видот на групи заштитени со меѓународните и национални одредби за говор на омраза, но понатаму заштитата беше протегната и на верските групи, а од скоро и на ЛГБТ популацијата и лицата со попреченост.^[1]

Па така, концептот говор на омраза функционира како широк чадор термин за разни форми на комуникација што ги оцрнува луѓето врз основа на нивното припаѓање на одредена идентитетска група и опфаќа низа негативни дискурси кои поттикнуваат непријателство. Практично, сите расистички, ксенофобични, хомофобични, трансфобични, сексистички и други поврзани деклинации

1. За разлика од западните земји каде говорот на омраза се однесува на повеќето непроменливи и суштински карактеристики (расни, религиозни, полови, сексуални ориентации или попреченост), на меѓународно ниво, фокусот е се уште примарно на расните и етничките поделби. Global Regulations on Online Hate Speech Content: Where We Stand in 2022, ActiveFence, [Global-Regulations-on-Hate-Speech-Content_ - Where-we-stand-in-2022.pdf](#))

на идентитетско-напаѓачко изразување би можеле да се подведат под овој концепт.^[2]

Во Северна Македонија сè уште постои општ концептуален проблем со разбирањето на говорот на омраза, кој не се разликува доволно од акти на лична навреда и клевета и не се фокусира на поттикнувањето омраза и дискриминација против одредена идентитетска група, како што се етничките, верските или сексуалните малцинства.^[3]

Навредата и клеветата се општествено зло поради штетата што му ја причинуваат на повредениот во очите на другите. Тие го оштетуваат неговиот општествен статус и наштетуваат на неговата репутација. За разлика од навредата и клеветата, говорот на омраза ја понижува индивидуата заради определена карактеристика која не смее да биде перцепирана како општествено неприфатлива („раса“, пол, етничка припадност, религија, сексуална ориентација...). Тој ги претвора клучните компоненти од нејзиното себеразбирање, како полот, сексуалната ориентација или културата, во објекти на потсмев и напад – што значи – нејзината самопочит е повредена. На пример: „Политичарите се лакоми, алчни за пари, злосторници“ е изјава која може да направи повреда на статусот или репутацијата на политичарот. Истата изјава насочена кон идентитетска група: „Сите Евреи се лакоми, алчни за пари, злосторници“ може да има сосема различни ефекти бидејќи го содржи понижувањето кое го предизвикува говорот на омраза.^[4]

2. Елена Михајлова, Говорот на омраза и културната различност, Темплум, Скопје, 2010, стр. 50-51.

3. Види Извештај на ЕКРИ за „Поранешна Југословенска Република Македонија“ (петти круг на мониторинг), усвоен на 18 март 2016 година, стр. 17, достапно на: [ECRI_report_FR \(coe.int\)](https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/116610.pdf)

4. Види повеќе во Е. Михајлова, Ј.Бачовска, Т.Шекерџиев, Слобода на изразување и говор на омраза, Скопје, 2013 година. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/116610.pdf>

Иако ситуацијата на препознавање на говорот на омраза е значително подобрена изминатите неколку години, што е пред сè резултат на активностите на меѓународните организации и на граѓанскиот сектор, сепак потребни се натамошни напори за адресирање на концептуалните недоразбирања и појаснувања во насока на тоа дека не секоја омраза е и говор на омраза. Покрај обуките на релевантните чинители за справување со говорот на омраза, соодветните формулации на законските одредби кои ги одразуваат европските и меѓународните стандарди ќе бидат клучни во оваа насока.

Дефиниции на говорот на омраза

Како што истакнавме и погоре, говорот на омраза не ужива универзално прифатена формулација и тоа е резултат на два главни фактори, имено: различното толкување меѓу земјите или регионите на слободата на говорот и меѓусебно поврзаните диференцијации во концептуализацијата на штетата. Како што се истакнува, говорот на омраза лежи во сложената врска со слободата на изразување и слободата од дискриминација, како и во концептите на достоинство, слобода и еднаквост.^[5]

Поради отсуството на правно обврзувачка дефиниција за говор на омраза на европско или меѓународно ниво, правната дефиниција на говорот на омраза во соодветните национални закони се разликува во моментот и го одразува обемот, распространетоста и влијанието на специфичните видови на говор на омраза во различните општествени контексти. Оваа ситуација е во согласност со принципите

5. Види Leandro Silva, Mainack Mondal, Denzil Correa, Fabricio Benevenuto, 'Analyzing the Targets of Hate in Online Social Media' Proceedings of the Tenth International AAAI (Association for the Advancement of Artificial Intelligence) Conference on Web and Social Media (2016) 688, цитирано кај: Natalie Alkiviadou, Jacob Mchangama and Raghav Mendiratta, Global Handbook on Hate Speech Laws, Justitia and the authors, 2020, p.3

на пропорционалност и неопходност за минимизирање на мерките за криминализација во онаа мера која е неопходна за борба против незаконските штети. Сепак, земјите членки се охрабруваат да продолжат со ратификација и имплементација на меѓународните инструменти (како на пример Меѓународната конвенција на ОН за елиминација на сите форми на расна дискриминација,^[6] Меѓународниот пакт за граѓански и политички права,^[7] Конвенцијата за геноцид,^[8] Дополнителниот протокол на Конвенцијата за киберкриминал во врска со криминализација на дела од расистичка и ксенофобична природа извршени преку компјутерски системи^[9]) како релевантни, со цел да се обезбедат сè похомогени стандарди на меѓународно ниво и да се избегне фрагментација, особено во однос на спречувањето и борбата против говорот на омраза на интернет. Земјите членки на ЕУ се исто така обврзани со инструменти, како што е Рамковната одлука за борба против одредени форми и изрази на расизам и ксенофобија со помош на кривичното право.^[10]

Дополнително, постојат важни меѓународни насоки во оваа смисла, какви што се оние содржани во инструментите на Советот на Европа за поставување на стандарди. Па така, најновото имплицитно дефинирање на говорот на

6. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, [International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination | OHCHR](#)

7. International Covenant on Civil and Political Rights, [International Covenant on Civil and Political Rights | OHCHR](#)

8. The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Genocide Convention), [United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect](#)

9. Additional Protocol to the Convention on Cybercrime concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems, 2003, [First Additional Protocol - Cybercrime \(coe.int\)](#)

10. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, [EUR-Lex - 32008F0913 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

омраза е содржано во Препораката CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза од 2022 година. Во Прилогот на Препораката говорот на омраза е дефиниран како „секој вид изразување кое поттикнува, промовира, шири или оправдува насилство, омраза или дискриминација кон лице или група лица, или кое омаловажува, поради реални или припишани лични карактеристики или статус како што се „раса“, боја, јазик, религија, националност, национално или етничко потекло, возраст, инвалидитет, пол, родов идентитет и сексуална ориентација“.^[11]

Слична дефиниција е предвидена во Општата Препорака на ЕКРИ број 15. Говорот на омраза за целите на оваа Препорака подразбира употреба на една или повеќе особени форми на изрази – имено застапување, промовирање или поттикнување омаловажување, омраза или оцрнувања лице или група на лица, како и која било која форма на вознемирување, навреда, негативни стереотипи, стигматизација или закана против таквото лице или лица и какво било оправдување на сите овие форми на изрази, а кое е засновано на отворена листа на лични карактеристики или статус, која вклучува „раса“, боја, јазик, религија или верување, националност или национално или етничко потекло, како и потекло по раѓање, возраст, попреченост, род, пол, полов идентитет и сексуална ориентација.^[12]

Па така, говорот на омраза опфаќа широк опсег на различни изрази. Тие вклучуваат директно и јавно поттикнување за да се изврши геноцид; поттикнување

11. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, [1680aada1b \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/treaties/CM/Rec(2022)16.pdf)

12. Општата Препорака на ЕКРИ број 15, стр. 16: [ЕКРИ-Генерална-препорака-бр.15.-,Борба-со-говорот-на-омраза.pdf](https://www.coe.int/t/treaties/CM/Rec(2022)16.pdf)

омраза, насилство или дискриминација; расистички, ксенофобични, сексистички и ЛГБТИ-фобични закани и навреди; негирање, банализирање и одобрување геноцид, злосторства против човештвото и воени злосторства за кои судовите утврдиле дека се случиле и глорификација на лица осудени за сторени такви злосторства; застапување, промовирање или поттикнување во која било форма на омаловажување, омраза или оцрнување лице или група на лица; како и секое вознемирување, негативно стереотипизирање или стигматизирање во однос на тие лица или група на лица; оправданоста на сите претходни видови изразувања; и намерното ширење на материјалот што содржи такво изразување.^[13]

13. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, стр. 18: [1680aada1b \(coe.int\)](#) и Општата Препорака на ЕКРИ број 15, стр. 16-17: [ЕКРИ-Генерална-препорака-бр.15.-„Борба-со-говорот-на-омраза.pdf](#)

2.

Меѓународни стандарди за националната правна рамка за говор на омраза

Развивањето на сеопфатни стратегии за спречување и борба со говорот на омраза од страна на државата, подразбира и усвојување сеопфатна и ефективна правна рамка која се состои од соодветно етаблирани одредби на кривичното, граѓанското и управното право. Кога го прават тоа националните власти, треба внимателно да го балансираат правото на приватен живот, правото на слобода на изразување и забраната на дискриминација.

Според меѓународните и европските стандарди државата треба да направи разлика помеѓу, како прво, најсериозните случаи на говор на омраза кои треба да бидат забранети со кривичното право;^[14] второ, говорот на омраза што е предметна граѓанското и управното право; и конечно, навредливите или штетните видови изрази кои не го достигнуваат прагот за да бидат легитимно

14. Земјите членки имаат позитивна обврска според член 8 од Конвенцијата да ги заштитат жртвите на говорот на омраза кога ќе достигне одредено ниво или праг на сериозност, вклучително и преку кривичното право (Делфи АС против Естонија, §§ 153 и 159; Беизарас и Левицкас против Литванија, § 125; Будинова и Чапразов против Бугарија, §§ 62 и сл.). Не може да се исклучи дека говорот на омраза со одредено ниво на интензитет, и во зависност од контекстот, може да претставува и нечовечки или понижувачки третман и на тој начин да го прекрши членот 3 од Конвенцијата (во врска со ова види Кирали и Деметер против Унгарија, бр. 10851/13, 17 јануари 2017 год., § 41–42). Препорака СМ/Рес(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, [1680aada1b \(coe.int\)](#), стр. 21-22.

ограничени, но сепак повикуваат на алтернативни одговори.^[15] Поконкретно, меѓународното право бара државите да ги забранат најтешките форми на „говор на омраза“ како: поттикнување геноцид и други повреди на меѓународното право; застапување на дискриминаторска омраза која претставува поттикнување дискриминација, непријателство или насилство; пропагирање расистички идеи или ширење идеи за расна супериорност или омраза.^[16] Меѓународното право за правата на човекот дозволува државите да ја ограничат слободата на изразување, под услов овие забрани/рестрикции: да се 1) предвидени со закон, 2) да имаат легитимна цел (како на пример, заштита на правата на другите) и 3) да се неопходни во демократското општество. Тука обично влегуваат формите на говор на омраза кои може да се разберат како индивидуално таргетирање жртва која

15. Види ја и предложената типологија на Article 19, [‘Hate speech’ explained: A summary - ARTICLE 19](#)

16. Се казнува [...] директно и јавно поттикнување за извршување геноцид: член 3(в) од Конвенцијата за спречување и казнување на злосторството на геноцид, [United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect](#); Секоја пропаганда во корист на војната ќе биде забранета со закон. Со закон ќе биде забранет секој заговор за национална, расна или верска омраза која поттикнува на дискриминација, непријателство или насилство: член 20 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права, [International Covenant on Civil and Political Rights | OHCHR](#); Државите членки особено се обврзуваат: а) да го утврдат како кривично дело секое ширење на идеите засновани врз супериорност или расна омраза, секое поттикнување расна дискриминација како и сите дела на насилство или предизвикување такво насилство, насочено против сите раси или секоја група лица од друга боја или друго етничко потекло, како и давање помош на расистички активности, подразбирајќи го тука и нивното финансирање; б) да изјават дека се незаконити и да ги забранат организациите и активностите на организирана пропаганда и секој друг вид пропагандна активност што поттикнуваат на расна дискриминација и што ја помагаат, како и да изјават дека учеството во овие организации или во нејзини активности е со закон казниво дело; в) да не им дозволат на јавните власти ниту на јавните национални или локални установи да поттикнуваат на расна дискриминација или да ја помагаат: член 4 од Меѓународната конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација, [International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination | OHCHR](#)

може да се идентификува.^[17] И конечно постои изразување кое може да биде карактеризирано со предрасуди или да покрева грижи во смисла на толеранција, но не го исполнува прагот на сериозност кој оправдува негово ограничување. Ова не ги спречува државите да преземаат законски и политички мерки за справување со основните предрасуди и негативни стереотипи кои произлегуваат од таквото изразување или на кои тоа се темели, или да ги максимизираат можностите на сите луѓе, вклучително и носителите на јавни служби и институциите да се вклучат во контраговор.

Во оваа смисла Европскиот суд за човекови права истанува дека кривичните санкции, вклучувајќи ги и оние против поединци одговорни за најсериозни изрази на омраза или поттикнување други на насилство, може да бидат применети само како крајна мерка. Сепак, кога дејствијата што претставуваат сериозни прекршоци се насочени против физичкиот или менталниот интегритет на една личност, само ефикасните казненоправни механизми можат да гарантираат соодветна заштита и да послужат како фактор за одвраќање. Судот, исто така, прифати дека се потребни кривично-правни мерки во однос на директните вербални напади и физички закани мотивирани од дискриминаторски ставови.^[18] Помалку сериозните изрази треба да се третираат во рамките на граѓанското и управното право. Случаите кои не го достигнуваат минималниот праг за дејствување што треба да се преземе според член 8 од Европската конвенција за човекови права, треба да се решаваат преку неправни мерки, како на пример, подигнување на свеста

17. Види член 19 (3) од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, [International Covenant on Civil and Political Rights | OHCHR](#) и член 10 став 2 од Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, [European Convention on Human Rights \(coe.int\)](#)

18. Бејзарас и Левикас против Литванија, § 111

и образование.

Легислативата која се однесува на говорот на омраза треба да содржи јасна и прецизна терминологија и дефиниции, а не нејасни и општи термини. Правната јасност на легислативата која се однесува на говорот на омраза, вклучувајќи го и минималниот праг за криминализација, треба да им овозможи на поединците да го регулираат своето однесување и да ги предвидат последиците од своите дејствија; понатаму, да го разграничи говорот кој е заштитен со слободата на изразување и конечно, да дејствува како заштита од злоупотреба. Правната јасност исто така им помага на националните судови да развијат конзистентна судска пракса. Според судската пракса на Европскиот суд за човекови права, од витално значење е одредбите на кривичното право насочени против изразите кои предизвикуваат, промовираат или оправдуваат насилство, омраза или нетолеранција, јасно и прецизно да го дефинираат обемот на релевантните кривични дела.^[19]

Подеднакво важно е законската регулатива која се однесува на говорот на омраза да не се злоупотребува, на пример за попречување на јавната дебата, замолчување на политичките противници, новинарите, медиумите, малцинските групи или други кои придонесуваат за јавната дебата, вклучувајќи ги и критичките гласови. Правните и практичните заштитни мерки против злоупотребата на легислативата за говорот на омраза, покрај погоре истакнатата јасна формулација на законодавството за говор на омраза, вклучуваат и транспарентен законодавен процес со консултација со заинтересираните страни, правила за имунитет за избраните функционери, рамка усогласена со човековите права за модерирање на

19. Види Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, [1680aada1b \(coe.int\)](#), стр. 23.

содржината, редовна проценка на легислативата која се однесува на говорот на омраза, системи за модерирање на содржината за интернет-посредници и контрола од страна на медиумите и академската заедница на случаи на говор на омраза и можни злоупотреби на легислативата која се однесува на говорот на омраза.^[20]

Понатаму, државите треба да осигураат дека законската регулатива ги овластува телата за еднаквост, националните институции за човекови права и граѓанските организации кои имаат легитимен интерес во борбата против говорот на омраза да им помагаат и да ги застапуваат оние кои се мета на говорот на омраза во судските постапки и да покренат правни дејствија во врска со говорот на омраза, вклучително онаму каде што е применливо, во нивно име. Важно е да се осигура дека постојат институции кои можат да ги застапуваат или да иницираат правно дејство во име или дури и наместо оние кои директно или индиректно се мета на говор на омраза, но се плашат и не сакаат сами да пријават и да покренат судска постапка. Дополнително, телата за еднаквост и националните институции за човекови права треба да имаат мандат за да обезбедат правни совети и помош за оние кои се мета на говор на омраза каде што е соодветно и да ги застапуваат со нивна согласност пред институциите, судските тела и судовите, како и да покренуваат случаи на индивидуална и структурна дискриминација или нетолеранција. Исто така, невладините организации формирани со цел да им помагаат на луѓето кои се мета на говор на омраза да го остварат своето право на одбрана, вклучително и во судот, треба да можат да дејствуваат како нивен претставник пред институциите, судските тела и судовите, во согласност со националните одредби.^[21]

20. Ибид.

21. Ибид.

И конечно, за да се спротивстават на говорот на омраза на интернет, државите треба да обезбедат јасни и предвидливи одредби за ефикасно отстранување на говорот на омраза на интернет што е забранет според кривичното, граѓанското или управното право, заедно со процедуралните барања за отстранување на говорот на омраза, механизмите за обештетување и жалба и целосна инкорпорираност на начелата на транспарентност и пропорционалност. Тие, исто така, треба да утврдат со закон ефективни мерки што треба да се преземат за да се спречи неговото ширење.

Инструментите на Советот на Европа детално ги разработуваат условите кои се потребни за да ги исполнуваат одредбите за говор на омраза во областа на кривичното, граѓанското и управното право, согласно меѓународните стандарди за човекови права. Поради нивното особено значење за нашиот национален контекст, подолу ќе биде направен сумарен осврт на истите.

2.1.

Кривично право

Како дел од позитивната обврска на државата да ги заштити оние кои се мета на говор на омраза, потребно е да се криминализираат најсериозните изрази на говор на омраза. Ова не служи само на казнената функција на кривичното право, туку испраќа јасен сигнал до потенцијалните извршители и општеството во целина (општа превентивна функција на кривичното право) дека таквите изрази претставуваат кривични дела. Имено, иако санкциите за сериозни случаи на употреба на говор на омраза се самите по себе пожелни, таквите мерки исто така ја имаат дополнителната корист да ја нагласат неприфатливоста на говорот на омраза во едно демократско општество. Затоа не треба да се дозволи ваквата корист да се намали со несоодветна квалификација на оспорениот вид на однесување. Па така, поттикнувањето насилство или закани со насилство и други видови содржини треба јасно да се утврди во националното право врз основа на националната распространетост, релевантност и тежина на други видови говор на омраза.^[22]

22. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, Објаснувачки Меморандум, пара. 54, [1680aada1b \(coe.int\)](#)

Околности кои бараат кривична одговорност

За конкретниот говор на омраза да може да го премине прагот за кривична одговорност, тој треба да биде од посериозен карактер – имено, да има за цел, односно да може разумно да се очекува дека ќе поттикне акти на насилство, заплашување, непријателство или дискриминација, а истовремено предметниот говор на омраза да бил јавно употребен.

Согласно Општата препорака на ЕКРИ бр. 15 во однос на борбата против говорот на омраза, прашање на кривичното право на секоја држава е како ќе биде пропишана таквата одговорност. Сепак, она што притоа е од суштинско значење е не само да бидат исполнети двата фактора споменати погоре, туку и да има одредба или одредби кои овозможуваат да се изрече одговорност за секој од различните елементи од тоа што се квалификува како говор на омраза за целите на Препораката.^[23]

Формулирање на кривичните дела

При дефинирањето во своето кривично законодавство кои изрази на говор на омраза претставуваат кривични дела, државата за основа треба да ги земе релевантните обврзувачки и необврзувачки меѓународни стандарди, особено веќе споменатите: Меѓународната конвенција за елиминирање на расната дискриминација, Конвенцијата за геноцид, Дополнителниот протокол кон Конвенцијата за компјутерски криминал, Рамковната одлука на ЕУ од 2008 година за борба против одредени форми и изразување расизам и ксенофобија преку кривичното право, судската практика развиена од Европскиот суд за човекови права, Препораката CM/Rec(2022)16 на Советот на Европа за

23. ЕКРИ-Генерална-препорака-бр.15, „Борба-со-говорот-на-омраза.pdf

борба против говорот на омраза и Општите препораки на ЕКРИ, како Препораката бр. 7 за националното законодавство за борба против расизмот и расната дискриминација и Препораката бр. 15 во однос на борбата против говорот на омраза заедно со нивните објаснувачки меморандуми.^[24]

Па така, државите треба да наведат и јасно да дефинираат во својот кривичен закон кои изрази на говор на омраза подлежат на кривична одговорност, како на пример: јавно поттикнување на извршување геноцид, злосторства против човештвото или воени злосторства; јавно поттикнување омраза, насилство или дискриминација; расистички, ксенофобични, сексистички и ЛГБТИ-фобични закани; расистички, ксенофобични, сексистички и ЛГБТИ-фобични јавни навреди под услови како оние утврдени посебно за навреди на интернет во Дополнителниот протокол кон Конвенцијата за киберкриминал; јавно негирање, омаловажување и оправдување геноцид, злосторства против човештвото или воени злосторства; и намерно ширење материјал кој содржи такви изрази на говор на омраза наведени погоре, вклучувајќи идеи засновани на расна супериорност или омраза.^[25]

24. Повеќето од горенаведените стандарди се концентрираат на расистички говор на омраза, меѓутоа, дел од нив, како и останати меѓународни документи ги повикуваат земјите-членки да го криминализираат говорот што шири омраза во однос на други основи, како што се пол, сексуална ориентација или родов идентитет. На пример, § I.A.1. од CM/Rec(2019)1 за спречување и борба против сексизмот ги поканува земјите-членки за спроведат реформи на легислативата и да го криминализираат сексистичкиот говор на омраза, а мониторинг извештаите на ЕКРИ за земјите и Принципите на Јоџакарта (Принцип 5Б) препорачуваат криминализирање на говорот на омраза на основа на сексуалната ориентација и родовиот идентитет.

25. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, стр. 24-25, [1680aada1b \(coe.int\)](#)

Понатаму, суштински важно е релевантните одредби да бидат формулирани на јасен и прецизен начин. Без таквата јасност и прецизност веројатно ќе се јави правна несигурност за опфатот на видот на однесување кој е забранет.^[26] Па така, согласно Општата препорака на ЕКРИ бр. 15 во однос на борбата против говорот на омраза, кога се формулираат релевантните одредби, треба да се земат предвид дефинициите дадени за различните термини кои се користат во толкувањето за тоа што се квалификува како говор на омраза во целите на Препораката.^[27] Според судската практика на Европскиот суд за човекови права, од витално значење е одредбите на кривичното право насочени против изразувањата кои предизвикуваат, промовираат или оправдуваат насилство, омраза или нетолеранција, јасно и прецизно да го дефинираат обемот на релевантните кривични дела. Ова исто така им помага на националните судови да развијат конзистентна судска пракса.^[28]

Исто така, при формулирањето на релевантните одредби од суштинска важност е да се одбегне воведување други услови за изрекување на кривична одговорност, а кои на пример би се однесувале на нарушување на јавниот ред, големината на публиката која го восприма говорот на омраза или опфатот на распространетоста на предметниот говор на омраза. Ваквите услови можеби се

26. Ова би ги поддржало тврдењата дека има попречување на слободата на изразување кое не е пропишано со закон и следствено на тоа дека постои кршење на членот 10 од Европската конвенција за човекови права (што потенцијално би важело и за забраната од членот 7 за казнување без закон) без оглед на фактот што изрекувањето на кривичната санкција инаку би било конзистентно со правото на слободата на изразување.

27. Општа препорака на ЕКРИ бр. 15 во однос на борбата против говорот на омраза, стр. 66, [ЕКРИ-Генерална-препорака-бр.15.-,Борба-со-говорот-на-омраза.pdf](#)

28. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, стр. 22-23, [1680aada1b \(coe.int\)](#)

релевантни за оценка на ризикот дали може разумно да се очекува поттикнување, но нивното одвоено конкретно наведување како елемент на кривична одговорност создава дополнителни пречки за да се обезбеди осудителна пресуда.^[29]

Иако јасноста и прецизноста на одредбите е суштински важна, конкретните јазични изрази кои се користат во дефинирањето на различните форми на изразувања кои се квалификуваат како говор на омраза, сепак треба да бидат доволно општи за да овозможат опфат на технолошкиот развој. Затоа, на пример, тие не треба да се потпираат на добро познатите формулации и изрази (како што се печатени медиуми и социјални мрежи), туку треба повеќе да се фокусираат на суштинскиот карактер на изразот и да можат да опфатат и други форми на изрази кои може да се развијат во иднина.^[30]

Покрај односните кривично правни одредби кои се однесуваат на говорот на омраза, меѓународните стандарди предвидуваат и обврска за државата да ги прогласи за нелегални и да ги забрани организациите кои промовираат и поттикнуваат расна дискриминација. Понатаму, се предвидува потребата од воведување кривична одговорност за формирање и водење група која промовира или поддржува говор на омраза, учество во активностите на таква група со намера да се придонесе кон употреба на говор на омраза за кој може да се изречат кривични санкции и намерно поттикнување, помагање и овозможување употреба на таков говор на омраза или обид да се употреби говор на омраза. Согласно Меѓународната конвенција за елиминирање на расната дискриминација, ова е уште една обврска за државите која може да даде

29. Општа препорака на ЕКРИ бр. 15 во однос на борбата против говорот на омраза, стр. 67, [ЕКРИ-Генерална-препорака-бр.15.-„Борба-со-говорот-на-омраза.pdf](#)

30. Ибид.

важен придонес за ефикасна борба против говорот на омраза.^[31]

Мерки за спречување злоупотреба на кривичното гонење

Посебно важно прашање е спречувањето на злоупотребата на кривично-правните одредби за говор на омраза. Со цел да се спречи ризикот од неоправдано користење на кривичната одговорност за говор на омраза како начин за сузбивање на критиката на официјалните политики, политичката опозиција и религиозните верувања, потребно е неприфатливоста на ваквото користење на кривичната одговорност јасно да произлезе од условите предвидени за воведување на кривичната одговорност. Во оваа смисла се препорачува овој елемент да се зајакне со воведување во релевантните закони експлицитни одредби дека предметните кривични санкции не се применливи за таква критика, опозиција или верувања.^[32]

31. Согласно судската практика на Европскиот суд за човекови права по член 11 од Конвенцијата, една држава има право да преземе превентивни мерки за заштита на демократијата во однос на здруженијата или движењата. Ова може да се направи ако едно доволно непосредно нарушување на правата на другите се заканува да ги поткопа основните вредности на кои почива и функционира демократското општество. (на пр. соживотот на членовите на општеството ослободени од расна сегрегација). Исто така, според јуриспруденцијата на Судот, здруженијата кои се вклучени во активности спротивни на вредностите на Конвенцијата не можат да ја уживаат заштитата на член 11 поради член 17 кој забранува употреба на Конвенцијата со цел да се уништат или прекумерно да се ограничат правата загарантирани со неа. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, стр. 25, [Recommendation on combating hate speech + Memorandum - MKD \(PREMS 083822 GBR 2018\).pdf](#)

32. Ибид, стр. 68.

Казни

Пропишаните казни за употреба на говор на омраза треба да ги земат предвид сериозните последици кои произлегуваат од употребата на говорот на омраза и начелото на пропорционалност. Последиците не ги опфаќаат само последиците кои ги претрпуваат лицата кои се конкретна цел на употребата на предметниот говор на омраза, туку и влијанието кое таквата употреба го има врз останатите припадници на групата на односното лице и штетното влијание кое говорот на омраза може да го има врз општеството како целина. Конкретните казни кои може да се изречат треба да бидат одраз на овие последици.

Па така, пропишаните казни треба да бидат и делотворни и со ефект на одвраќање/одвраќачки за да се санира штетата која е веќе предизвикана и за да се одврати повторна употреба на говор на омраза. Таквите казни може да бидат затворски или парични казни или пак заплена и губење на предметната публикација; понатаму, времено губење на политичките права или пак наредба да се посетат еден или повеќе меморијални центри за Холокаустот или наредба да се преземат активности за практичен надомест за причинетата штета на лицата кои биле цел на говорот на омраза.^[33]

33. Ибид., стр.69.

2.2. Граѓанско и управно право

Покрај кривичното право, управното и граѓанското право се уште еден важен правен начин за заштита на правата на оние кои се мета на говор на омраза. Па така, државите треба да обезбедат ефикасна правна заштита против говорот на омраза според нивното граѓанско и административно право, особено општото прекршочно право, законот против дискриминација и законот за административни прекршоци. Во случаи на говор на омраза кои не достигнуваат највисоко ниво на сериозност во смисла на активирање на кривично-правните одредби, граѓанската и управната постапка, може да биде соодветното законско место за справување со говорот на омраза. Двете правни патеки водат до различни исходи: додека кривичните постапки генерално водат до казна, граѓанските и управните постапки често водат до исплата на надоместок или забрана за прибегнување кон говор на омраза. Па така, граѓанските и управните постапки генерално се помалку сериозната форма на мешање во однос на правото на слобода на изразување. Истовремено, правилата за товарот на докажувањето и нивото на потребниот доказ се разликуваат помеѓу двата начина и често полесно ќе биде авторот на говорот на омраза да биде одговорен, според граѓанското и управното право.^[34]

34. Ибид., стр. 26.

Околности кои бараат граѓанско-правна и управно-правна одговорност

Со цел да се обезбеди дека нема неоправдано попречување на правото на слобода на изразување, која било одговорност треба да биде ограничена на посериозните случаи на употреба на говор на омраза; имено, случаите кои имаат за цел или кои може разумно да се очекува дека ќе поттикнат акти на насилство, заплашување, непријателство или дискриминација против лицата кои се негова цел. Па така, за да се изрече одговорност не е доволно само да се покаже штета или загуба како резултат на конкретна употреба на говор на омраза,^[35] туку конкретната употреба исто така треба да биде со таква сериозност која оправдува изрекување таква одговорност - имено, во конкретниот случај да има намера за поттикнување или претстоен итен ризик ова да се случи.^[36]

Според граѓанското право, повредите на достоинството, психолошкиот интегритет и угледот на лицето генерално резултираат со барања за надомест и судска забрана, често според општото прекршочно право и специфичните правила за одговорност на државата за повреда на правото за заштита на човековото достоинство, углед и благосостојба. Оваа заштита обично е поширока од онаа според кривичниот закон бидејќи опфаќа широк спектар на прекршоци, вклучувајќи навреди и клевети, поврзани со широк спектар на забранети основи, исто така кога таквите форми на говор на омраза не претставуваат кривично дело.^[37]

35. ЕКРИ-Генерална-препорака-бр.15-„Борба-со-говорот-на-омраза.pdf

36. Ибид.

37. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, стр. 26, [1680aada1b \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/treaties/CM/Rec(2022)16.pdf)

Формулирање на говорот на омраза во граѓанското и управното право

За разлика од одредбите на кривичниот закон за говор на омраза, компаративните анализи покажуваат дека не се развиени конкретни одредби според општото прекршочно право или правилата за одговорност на државата, кои би овозможиле попрецизен опис во однос на тоа кои изрази на говор на омраза се забранети со закон. Одредени изрази на говор на омраза, исто така, би можеле да бидат забранети и дефинирани како административни прекршоци во законите за медиуми или законите за електронска комуникација.

Говорот на омраза, исто така, може да потпадне под дефиницијата за дискриминација според европското и националното законодавство против дискриминација, каде што авторот го третира таргетираното лице различно од другите лица во соодветно слични ситуации без објективно и разумно оправдување или може да претставува вознемирување како што тоа е дефинирано во законодавството за недискриминација.^[38]

Како и да е, согласно меѓународните стандарди, државите треба да се погрижат своето законодавство против дискриминација да се применува за сите изрази на говор на омраза забранети според кривичното, граѓанското или управното право, со цел да се создаде систем во кој сите оние кои се мета на говор на омраза да можат да добијат правна помош и особено надомест за говор на омраза без поднесување жалба до органите за спроведување

38. Според член 2.3 од Директивата 2000/43/ЕС, вознемирувањето ќе се смета за дискриминација во смисла на директивата, кога се случува несакано однесување поврзано со расно или етничко потекло со цел или ефект да се наруши достоинството на една личност и да се создаде застрашувачка, непријателска, деградирачка, понижувачка или навредлива средина, Ибид., стр. 27.

на законот. Преку ова појаснување, лицата кои се мета на говор на омраза, исто така, ќе можат да побараат помош од тела за еднаквост кои треба да имаат експлицитен мандат да го адресираат говорот на омраза и да имаат право да покренат правни дејствија или во име на таргетираното лице или, каде што е применливо, во свое име.

Дополнително, државите во своето законодавство треба да ја воведат обврската јавните органи или институции и нивните претставници да избегнуваат користење говор на омраза, активно да го спречуваат и да се борат против говорот на омраза и неговото ширење, но и да промовираат употреба на толерантен и инклузивен говор. Ваквите должности и охрабрување да се зборува против говорот на омраза може да бидат вклучени во легислативата или кодексите на однесување кои го регулираат однесувањето на државните службеници и јавните службеници.^[39]

Правни лекови

Како што е наведено во Препораката на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, државите треба да предвидат дека граѓанските и управните правни лекови за прекршување на забраната за говор на омраза вклучуваат исплаќање компензација, бришење, блокирање, судска забрана и објавување потврда дека изјавата претставува говор на омраза, како и според управното право, парични казни и губење на лиценцата.^[40]

Имено, штетата која резултира од употребата на говор на омраза во најголем број на случаи е од морален карактер. Сепак, може да има случаи во кои оние кои се цел на употребата на говор на омраза да покажат дека претрпеле

39. Ибид.

40. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, стр. 27, [Recommendation on combating hate speech + Memorandum - MKD \(PREMS 083822 GBR 2018\).pdf](#)

и материјална штета (на пример, случаите во кои говорот на омраза може да се поврзе со ускратување можност за вработување или губење работоспособност поради влошена здравствена состојба итн). Затоа е потребно законот јасно да ги дефинира конкретните околности во кои може да се исплати материјално обесштетување и основите според управното и граѓанското право според кои може да се бара вакво обесштетување. Конкретниот говор на омраза исто така може да наштети на угледот на цела една заедница или група на луѓе. Сепак, иако конкретните индивидуални штети не значи дека истите неопходно ќе бидат значајни во сите такви случаи, можноста да се бара изјава дека угледот на припадниците на засегната заедница или група на лица е нарушен и/или некој симболичен надомест би можело да бидат соодветни и ваквите правни лекови треба да се предвидат со закон.^[41]

Освен исплаќањето надомест на штета, постојат и други правни лекови за справување со случаи на употреба на говор на омраза кои треба да бидат достапни согласно националното законодавство. Тие лекови се состојат од отстранување, блокирање интернет-страници, објавување признанија, забрана за ширење и наредба да се открие идентитетот. Како и да е, како што истакнавме и погоре, со оглед на тоа што сите овие мерки значат попречување на правото на слобода на изразување, потребно е да се обезбеди дека тие се употребуваат само во случаи во кои предметниот говор на омраза го достигнува степенот на сериозност: имено, да се работи за случај во кој има намера или разумно може да се очекува говорот на омраза да поттикне акти на насилство, заплашување, непријателство или дискриминација на лицата кои се предмет на говорот на омраза и односната мерка е реално

41. Општа препорака на ЕКПР бр. 15 во однос на борбата против говорот на омраза, стр. 56-57, [ЕКПР-Генерална-препорака-бр.15.-,Борба-со-говорот-на-омраза.pdf](#)

потребна за коригирање на предметната ситуација и е со опфат не поширок од неопходниот/потребниот.

Понатаму, во некои случаи можноста одредени средства да бидат експлоатирани за целите на употреба на говор на омраза може да биде одраз на неисполнување на регулаторните барања. Во такви случаи, последователните управни санкции подразбираат парични казни или одземање лиценца или франшиза.

Државите исто така треба да предвидат и управни и други санкции за употребата на говор на омраза од страна на политичките партии и други организации, како и од страна на нивните припадници.^[42] Во овие случаи се предвидува двостран одговор на употребата на говор на омраза од нивна страна. Прво, треба да има одредба за повлекување на финансиската и другите форми на поддршка од страна на јавните органи, кога политичките партии или други организации употребуваат говор на омраза или во случај доколку нивни членови употребиле говор на омраза, а тие не ги санкционирале.^[43] Второ, треба да има одредба за забрана или расформирање на политичките партии или други организации – без оглед дали примаат таква помош – кога нивната употреба на говор на омраза е со посериозен карактер; имено, кога таквиот нивен говор на омраза има за цел или разумно може да се очекува дека ќе поттикне насилство, заплашување, непријателство или

42. Овие мерки треба да се преземат и во однос на политичките партии и во однос на организации кои имаат формален правен статус и оние кои се од неформален или де факто карактер. *Ibid.*,

43. Така, барањето за забрана се однесува не само на грантови, заеми и други форми на финансирање на активностите на политичките партии и другите засегнати организации, туку се однесува и на давање помош преку овозможување користење средства и простории, можноста да користат персонал и други видови на практична помош

дискриминација.^[44]

Меѓународните стандарди за законската регулатива на говорот на омраза во овој контекст ја нагласуваат и важноста на судската контрола при изрекувањето на граѓанско-правната и управно-правната одговорност. Имено, потребата користењето на таквите надлежности да биде предмет на судско овластување или одобрување е одраз на суштинската важност судовите да можат да извршат надзорна улога и со тоа да обезбедат заштита од можноста за неоправдано попречување на правото на слобода на изразување. Во најголем број случаи за спроведувањето на таквите надлежности треба да има претходно одобрување од судот, но исто така се прифаќа дека може да има итни ситуации во кои не е соодветно да се чека со барање за такво одобрување пред да се дејствува, па така судската контрола може да се оствари откако одредената надлежност била спроведена.^[45]

И конечно, со цел да обезбеди дека се преземаат соодветни дејствија против случаите на употреба на говор на омраза, потребно е активната легитимација за покренување соодветни постапки да се прошири – не само на лицата кои се цел на употребата на говор на омраза, туку и на телата за еднаквост, националните институции за човекови права и на заинтересираните невладини организации. Ова е одраз на мислењето дека сите овие тела може да имаат улога во надзорот на употребата на говор на омраза. И повеќе, овие тела може да се во особено добра положба да обезбедат аргументи за потребата да се спроведат надлежностите и да се покрене постапката што ќе доведе до спроведување на ваквите надлежности.

44. Види Општа препорака на ЕКРИ бр. 15 во однос на борбата против говорот на омраза, стр. 59-60, [ЕКРИ-Генерална-препорака-бр.15.-, Борба-со-говорот-на-омраза.pdf](#)

45. Ибид. стр. 58-59.

Со предвидувањето на конкретни одредби кои на овие тела им овозможуваат да дејствуваат во овој правец би се обезбедило ваквите надлежности од теоретски можност да прераснат во практични и делотворни лекови кои може да се користат против говорот на омраза.^[46]

46. Ибид, стр. 56 и 59.

3.

Глобални регулативи за онлајн содржини со говор на омраза

Говорот на омраза на интернет е брзорастечки феномен од широки пропорции кој државите ги става под притисок за изнаоѓање ефективни одговори за ограничување на штетата која тој ја предизвикува. Во пресрет на растечкиот тероризам, расните тензии и проблемите со глобализацијата, онлајн говорот на омраза има широки социјални и политички влијанија врз малцинските групи, какви што се бегалците и имигрантите, удирајќи врз демократските земји кои се посветени на правото на слобода на изразување и на еднаквоста. Како и да е, поради широките културни разлики и политичките нееднаквости, земјите ширум светот поддржуваат неверојатно различни регулаторни системи за справување со говорот на омраза на интернет. Она што сепак може да се забележи е дека за разлика од почетната фаза на управувањето со интернет која се карактеризира со децентрализација на технолошката контрола и маргинализирање на улогата на државата, почетокот на втората деценија на 21 век го напушта тој целосно либерален, но понекогаш анахроничен регулаторен режим. Ова е видно низ мноштвото неодамна донесени закони и прописи за борба на говорот на омраза на интернет низ целиот свет.^[47]

47. Ge Chen (2022) How equalitarian regulation of online hate speech turns authoritarian: a Chinese perspective, *Journal of Media Law*, 14:1, 159-179, DOI: 10.1080/17577632.2022.2085013

Пред сè, Европа е лидер во овие законодавни активности. Најпознат пример е германскиот Акт за подобрување на спроведувањето на законот на социјалните мрежи (NetzDG).^[48] Овој Закон од 2017 година бара содржината на говорот на омраза да се отстрани во рок од 24 часа по известувањето. Платформите, исто така, треба да изготвуваат двогодишни извештаи за транспарентност за евалуација. Непочитувањето ризикува казни од 500.000 до 5.000.000 евра.^[49] Регулативата бр.157/19/CON на Италија од 2019 година бара од платформите за споделување видео да имплементираат системи за откривање и известување за дистрибуција на дискриминаторски содржини врз основа на етничко потекло, сексуална ориентација и религиозни убедувања. Платформите исто така треба да изготвуваат квартални извештаи за транспарентност за евалуација. Непочитувањето ризикува казни од 10.300 евра и 258.000 евра.^[50] Законот за комуникациска платформа на Австрија од 2021 година (воедно инспириран од NetzDG), бара платформите да ја отстранат нелегалната содржина на говор на омраза на социјалните мрежи во рок од 24 часа од известувањето (со максимум 7 дена за сложени случаи). Непочитувањето ризикува парични казни од 10.000 евра и

48. NetzDG - Act to Improve Law Enforcement in Social Networks ([gesetze-im-internet.de](https://www.gesetze-im-internet.de)) Токму овој закон е во фокусот на дебатите за регулирање на говорот на омраза преку Интернет со оглед на неговите потенцијални предности и недостатоци.

49. Надвор од ЕУ, законодавниот модел на NetzDG најде ехо во законодавството најмалку во Австралија, Белорусија, Хондурас, Индија, Кенија, Малезија, Филипини, Русија, Сингапур, Венецуела и Виетнам. За преглед на овие онлајн закони за говор на омраза, видете Џејкоб Мчангама и Џоел Фис, Дигиталниот Берлински сид: Како Германија (случајно) создаде прототип за глобална онлајн цензура (Justitia 2019). Ge Chen (2022) How equalitarian regulation of online hate speech turns authoritarian: a Chinese perspective, Journal of Media Law, 14:1, 159-179, DOI: 10.1080/17577632.2022.2085013

50. [ARTICLE 19 comments on new Italian regulation on 'hate speech' - ARTICLE 19](#)

58.000 евра.^[51]

Пристапот на Европската Унија почива на Рамковната одлука на Советот од 2008 година за борба против одредени форми и изрази на расизам и ксенофобија со кривичното право.^[52] Оваа регулатива бара од земјите членки на ЕУ поттикнувањето насилство или омраза против кое било лице или група (според расата, бојата на кожата, религијата, потеклото, националноста или етничкото потекло) да биде казниво дело.

Дополнително, Кодексот на однесување на ЕУ за борба против нелегалниот говор на омраза на интернет од 2016 година,^[53] бара од потписниците (ИТ компаниите)^[54] да го отстранат „незаконскиот говор на омраза“ во рок од 24 часа по приемот на известувањето за отстранување. Кодексот на однесување бара од ИТ-компаниите да имаат правила и стандарди за заедницата со кои се забранува говорот на омраза и се воспоставуваат системи и тимови за разгледување дека содржината која се пријавува ги повредува тие стандарди. Иако Кодексот се покажа како суштинска алатка за воспоставување поблиска соработка меѓу клучните засегнати страни во справувањето со

51. Global Regulations on Online Hate Speech Content: Where We Stand in 2022, ActiveFence, [Global-Regulations-on-Hate-Speech-Content_Where-we-stand-in-2022.pdf](#)

52. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, [EUR-Lex - 32008F0913 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

53. The EU Code of conduct on countering illegal hate speech online, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en

54. Кодексот ги опфаќа „Фејсбук“, „Мајкрософт“, „Твитер“, „Јутјуб“, „Инстаграм“, „Снепчет“, „Дејлимоушн“, Jeuxvideo.com, „Тик-ток“, „Линкедин“, додека „Вибер“ и „Твич“ го најавија своето приклучување на Кодексот на однесување во 2022 година. Кодексот сега покрива 96 % од уделот на пазарот на ЕУ на онлајн платформи што може да бидат засегнати од содржина со омраза.

говорот на омраза, тој е сепак недоволен за да одговори на растечката потреба за поголема одговорност на платформите на социјалните медиуми во борбата против говорот на омраза бидејќи нивното влијание, профит и моќ растат.^[55]

Оттука, надградувајќи се на Кодексот на однесување, на 5 јули 2022 година Европскиот парламент го усвои новиот Акт за дигитални услуги.^[56] Како што се истакнува, Актот за дигитални услуги претставува голем чекор напред во борбата против говорот на омраза на интернет и наметнувањето на поголема одговорност за интернет-посредниците за говорот на омраза и другите прекршувања на човековите права на големите социјални медиуми и како таков тој може да има големо влијание не само во земјите членки на ЕУ, туку потенцијално и во други

55. Повеќе за резултатите од седмиот мониторинг спроведен во 2022 година кои покажуваат пад кај резултатите на компаниите во однос на пријавувањето и дејствувањето по говорот на омраза, види кај Тина Ѓаковиќ, Регулирање и борба против говорот на омраза во Европската Унија и во Хрватска – приод од позиција на човековите права?, Скопје, ноември, 2022 година, [Регулирање и борба против говорот на омраза во Европската Унија и во Хрватска – приод од позиција на човековите права? - EPI](#)

56. Европска комисија, Акт за дигитални услуги: обезбедување безбедна и отчетна интернет-средина (European Commission, The Digital Services Act: ensuring a safe and accountable online environment), достапен на: <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-servicesact-ensuring-safe-and-accountable-online-environment>) The Digital Services Act: ensuring a safe and accountable online environment (europa.eu),

земји.^[57] Актот вклучува обврски за онлајн посредничките услуги поврзани со јасни системи за известување и дејствување, приоритетен третман на известувањата од укажувачите од доверба, повратни информации по пријавите од корисниците и широки обврски во однос на транспарентноста. Притоа се осигурува онлајн платформите да не се поттикнати премногу да го контролираат изразувањето на луѓето на интернет.^[58]

Во рамките на Советот на Европа, пак, Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри за борба против говорот на омраза нуди детални насоки за државите кои се однесуваат на законската регулатива во врска со говорот на омраза на интернет. Во овој дел таа се води од Препораката CM/Rec(2018)2 за улогите и одговорностите на интернет-

57. Ваквите регулативи кои се појавуваат на хоризонтот произлегуваат од доктрините за заштита на слободниот говор и правата на еднаквоста вкоренети во хетерогените контури на уставните и правните традиции на европските либералните демократии. Како што се истакнува, либералната демократија бара ограничување на јавната моќ, вклучително и онаа на медиумите во однос на потенцијалното нарушување на индивидуалните права. Сепак, „моќта на медиумите“ е различна од државната моќ по тоа што таа произлегува од граѓанската слобода на слободно изразување, а ограничувањето на медиумите на начинот на кој се наметнуваат ограничувањата на јавните власти може да ја наруши самата слобода на медиумите. Како резултат на тоа, дигиталните медиуми често уживаат поголема слобода на говор и ја пренесуваат таквата слобода на своите корисници. Од друга страна, пак, заштитата на правото на еднаквост би можела да биде несразмерно ослабена доколку потенцијалните конфликти помеѓу овие две основни права (право на слобода на изразување и право на еднаквост) не можат да се усогласат во овој нов контекст. Ge Chen (2022) How equalitarian regulation of online hate speech turns authoritarian: a Chinese perspective, *Journal of Media Law*, 14:1, 159-179, DOI: [10.1080/17577632.2022.2085013](https://doi.org/10.1080/17577632.2022.2085013)

58. Тина Ѓаковиќ, Регулација и борба против говорот на омраза во Европската Унија и во Хрватска – приод од позиција на човековите права?, Скопје, ноември, 2022 година, [Регулација и борба против говорот на омраза во Европската Унија и во Хрватска – приод од позиција на човековите права? - EPI](#)

посредниците на Советот на Европа^[59] и Упатството за модерирање содржини, усвоено од Управниот одбор за медиумско и информациско општество (CDMSI) во мај 2021 година.^[60]

Препорака CM/Rec(2022)16 за борба против говорот на омраза ја нагласува позитивната обврска на државите на ефективен начин да ги заштитат лицата кои се мета на говор на омраза и во дигиталната средина. Според тоа, државите треба да се погрижат нивната легислатива која се однесува на говорот на омраза да ги опфаќа недигиталниот и дигиталниот говор на омраза и да содржи јасни и предвидливи одредби за брзо и ефикасно отстранување на говорот на омраза на интернет кој е забранет според кривичното, граѓанското или управното право. Со оглед на големата количина на говор на омраза на интернет и фактот дека е потребна брза акција за да се избегне неговото големо ширење, државите треба да гарантираат преку своето законодавство дека интернет-посредниците ќе придонесат во извршувањето на оваа позитивна обврска, како и да ги дефинираат и разграничат улогите и одговорностите на интернет-посредниците, должностите и одговорностите на државните и недржавните чинители во решавањето на говорот на омраза на интернет.

Па така, државите треба да изработат јасна правна рамка за спречување и борба против говорот на омраза на интернет кој е забранет според кривичното, граѓанското или управното право. Притоа, особено важно е во својата легислатива за говорот на омраза на интернет да ги

59. Препорака CM/Rec(2018)2 на Комитетот на министри до земјите-членки за улогите и обврските на интернет посредниците, [16808e2c50 \(coe.int\)](#)

60. Упатство за најдобрите практики кон ефективни правни и процедурални рамки за саморегулаторни и корегулаторни механизми на модерирање на содржини, CDMSI, [Guidance Note on Content Moderation - Freedom of Expression \(coe.int\)](#)

образложат улогите и одговорностите на сите засегнати страни и да ги разграничат на јасен начин оние кои им припаѓаат на државните чинители^[61] од оние на приватните чинители.^[62]

Државите треба имаат воспоставени механизми за пријавување на говор на омраза на интернет до јавните власти и приватните чинители, вклучувајќи ги и интернет посредниците, и јасни правила за обработка на таквите пријави. Понатаму, државите треба да утврдат со закон дека интернет-посредниците мора да преземат ефикасни мерки за да ги исполнат своите должности и одговорности да не го направат достапен или да не шират говор на омраза кој е забранет според кривичното, граѓанското или управното право. Важни елементи за исполнување на оваа должност се следниве: брза обработка на пријави за таков говор на омраза; отстранување на таквиот говор на омраза

61. Согласно Препораката, државните чинители ги вклучуваат полициските и обвинителските служби, регулаторните органи, независните национални институции за човекови права и телата за еднаквост.

62. Согласно Препораката, приватните актери ги вклучуваат медиумите, релевантните интернет посредници, саморегулаторните тела и граѓанските организации, вклучувајќи таканаречени контролори од доверба (trusted flaggers) (поединец или субјект кој од страна на давателот на хостинг услуги се смета дека има одредена експертиза и одговорности со цел справување со нелегални содржини на интернет.

без одлагање;^[63] почитување на барањата за приватност и заштита на податоците; обезбедување докази поврзани со говорот на омраза забранет според кривичното право; пријавување случаи на таквиот кривичен говор на омраза до властите; доставување до службите за спроведување на законот, врз основа на наредба издадена од надлежниот орган, докази поврзани со кривичен говор на омраза;^[64] упатување нејасни и сложени случаи кои бараат понатамошна проценка до надлежните саморегулаторни или корегулаторни институции или

63. Во овој контекст, некои земји членки имаат наметнато обврска на интернет-посредниците да повлекуваат содржини што се во спротивност со законот во рок од 24 часа. Од друга страна, ваквите кратки временски рокови може да бидат недоволни за внимателно да се проценат случаите кои бараат обемно фактичко истражување или сложено правно образложение (нејасни и сложени случаи). За случаите кои често бараат фактичка или правна длабинска проценка дефинирани се подолги временски рамки; земјите членки, исто така, предвидуваат можност интернет посредниците да упатуваат вакви сложени или нејасни случаи до независно регулаторно тело. Ова тело може да биде јавен орган како што е регулатор на јавните медиуми, институција за човекови права или тело за еднаквост, независно саморегулаторно тело кое е организирано од еден или повеќе интернет-посредници или корегулаторно тело кое е организирано од јавни и приватни субјекти, Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, Објаснувачки меморандум пара. 95, [Recommendation on combating hate speech + Memorandum - MKD \(PREMS 083822 GBR 2018\).pdf](#)

64. Во значителен број случаи говорот на омраза на интернет се отстранува, но поврзаните докази не се обезбедени и предадени на службите за спроведување на законот. За да се поправи оваа ситуација, земјите членки треба да наведат дека интернет-посредниците треба да обезбедат докази за говор на омраза на интернет што може да го прекрши кривичното, граѓанското или управното право (види § 2.3.6 од CM/Rec(2018)2 за улогите и одговорностите на интернет посредниците). Земјите членки, исто така, треба јасно да ги дефинираат условите под кои треба да ги предадат овие докази на службите за спроведување на законот. Предавањето на таквите докази треба да подлежи на претходна наредба од надлежен орган. Законодавството и принципите за заштита на податоците треба да се почитуваат од сите чинители со цел да се избегне прекумерна обработка на податоците. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, Објаснувачки меморандум пара. 96, [Recommendation on combating hate speech + Memorandum - MKD \(PREMS 083822 GBR 2018\).pdf](#)

органи и предвидување можност за спроведување, во нејасни и сложени случаи, привремени мерки како што се одземање приоритет или контекстуализација.^[65] Дополнително, процедурите и условите за отстранување, како и сродните одговорности и правилата за одговорност наметнати на интернет-посредниците треба да бидат транспарентни, јасни и предвидливи и тие процедури треба да бидат предмет на соодветна постапка. Тие треба да им гарантираат на корисниците право на ефикасен лек преку транспарентен надзор и навремени, достапни и правични механизми за жалба, кои на крајот подлежат на независен судски преглед.^[66]

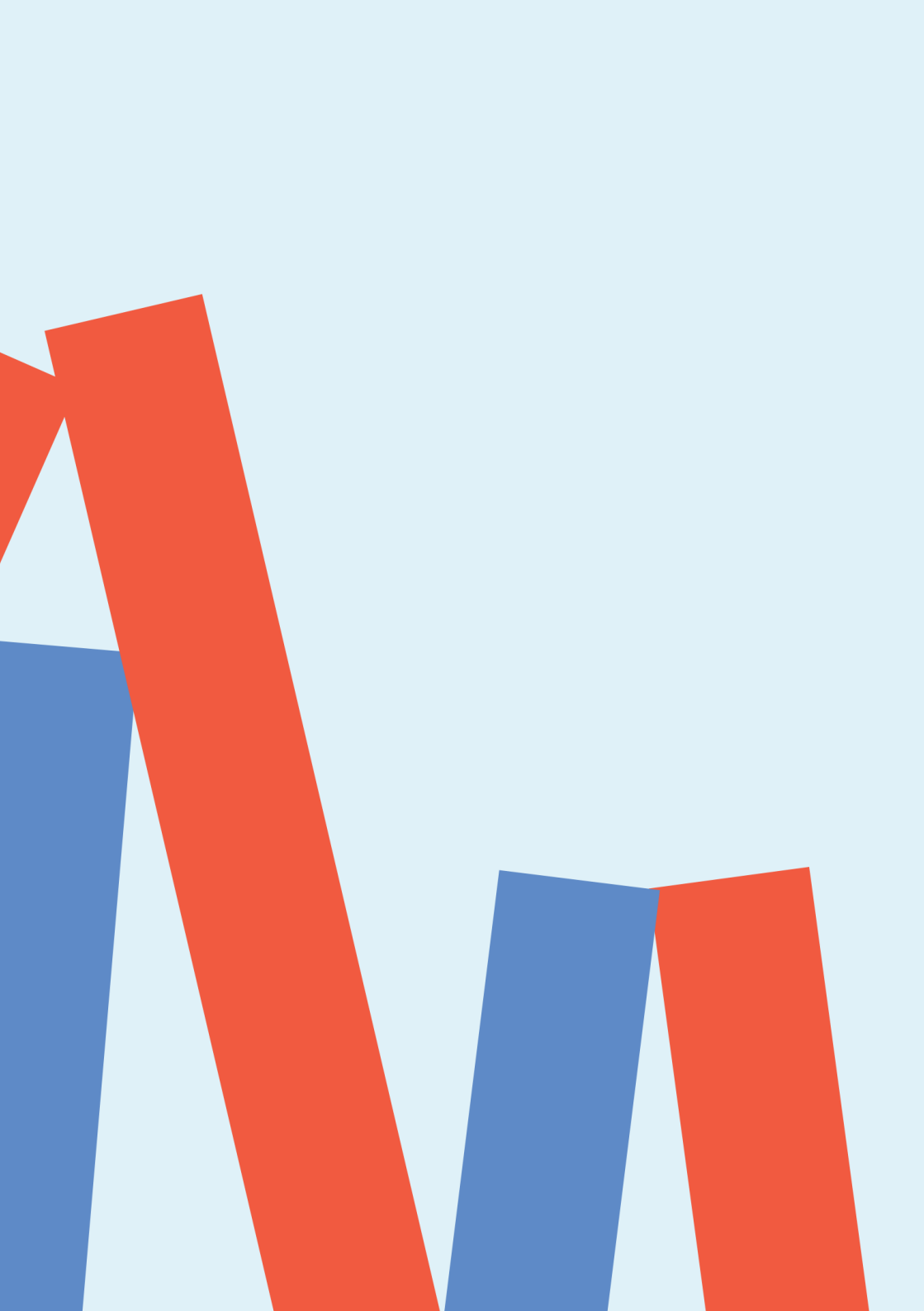
65. Во нејасни и сложени случаи, може да се преземат привремени мерки за да се спречи избрзано отстранување потенцијално легална содржина. Наместо да биде целосно отстранета, таквата содржина може да биде деприоритизирана или контекстуализирана. Во овој контекст, одземањето приоритет би значело дека модераторот на содржини или алгоритмот кој управува со ширењето на содржините ќе им даде помалку приоритет на содржините за кои станува збор и со тоа ќе доведе до помалку широко распространување. Контекстуализацијата значи дека содржината е објавена со забелешка која покажува дека содржината за која станува збор може да претставува говор на омраза. Деприоритизацијата и контекстуализацијата, исто така, може да се сметаат за помалку сериозни мешања според принципот на пропорционалност, додека не се донесе конечната одлука на одговорното тело на платформата или друг механизам. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, Објаснувачки меморандум пара. 97, [Recommendation on combating hate speech + Memorandum - MKD \(PREMS 083822 GBR 2018\).pdf](#)

66. Поеднакво важно е правните и регулаторните рамки да не резултираат со прекумерна усогласеност или дискриминаторско спроведување. Ова е особено релевантно за содржини кои се легални, но веројатно непожелни во едно демократско општество и каде што се признава дека човековите права исто така мора да се почитуваат. Од овие причини, земјите членки треба да појаснат во своето законодавство дека интернет-посредниците нема да бидат одговорни ако одлучиле, врз основа на цврста фактичка и правна проценка, да не ја отстранат содржината која подоцна е квалификувана од страна на надлежните органи како кршење на кривичното, граѓанското или управното право или да отстранат содржина која подоцна е квалификувана како правна. Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза, Објаснувачки меморандум пара. 93, [1680aada1b \(coe.int\)](#)

Конечно, државите треба да предвидат со закон обврска за електронските медиуми да не шират говор на омраза кој е забранет според кривичното, граѓанското или управното право. Во овој контекст тие треба да предвидат соодветна (законска) одредба за ограничување или оневозможување на пристапот до таков говор на омраза објавен од трети страни во нивните делови за коментари или простори за соработка на нивните платформи и дека таквите ограничувања на крајот подлежат на независна судска проверка.^[67]

Како што можеме да видиме, Говорот на омраза на интернет поставува невидени предизвици за заштитата на правото на еднаквост во споредба со класичните правни пристапи кон дискриминаторските практики. Европските контури на регулирањето на говорот на омраза на интернет бараат редефинирање на улогите на државата, приватните актери и медиумските организации. Пред сè, мултинационалните дигитални компании сега играат одлучувачка улога во различни јурисдикции бидејќи моќта на прегледот на содржината е префрлена од јавните власти на приватните рецензенти на содржина. Во оваа смисла стравот од проширена „приватна цензура“ е легитимен. Но, исто така, може да се каже дека таквиот „приватизиран процес“ е канализиран во разумните пресметки на европската судска практика.

67. Ибид., стр. 33

II.

Национална правна рамка за говор на омраза

1. Кривичноправни одредби

2. Граѓанско-правни и управно-правни одредби

2.1. Закон за спречување и заштита од дискриминација

2.2. Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги

2.3. Справување со онлајн говор на омраза

1.

Кривично-правни одредби

Говорот на омраза не е експлицитно дефиниран во Кривичниот законик на Северна Македонија.^[68] Како и да е, тој е содржан во кривичните одредби со кои се забранува

- 1) изложувањето на подбив на македонскиот народ и припадниците на заедниците;
- 2) предизвикувањето омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминаторска основа;
- 3) ширењето расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем;
- 4) одобрувањето или оправдувањето геноцид, злосторства против човештвото или воени злосторства по пат на информациона систем и посебно кога тоа одобрување или оправдување е сторено со намера за поттикнување омраза, дискриминација или насилство против лице или група поради некоја нивна идентитетска карактеристика и
- 5) ширењето идеи за супериорност на една раса над друга, пропагирање расна омраза или поттикнување расна дискриминација.

68. Кривичен законик на РСМ, пречистен текст; [Krivicen-zakonik.pdf](#).

Поконкретно:

Излагање на подбив на македонскиот народ и припадници на заедниците член 179 Тој што со намера за исмејување јавно ќе ги изложи на подбив македонскиот народ и припадниците на заедниците кои живеат во Република Македонија, ќе се казни со парична казна.

Предизвикување омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминаторска основа

Член 319

(1) Тој што со присилба, малтретирање, загрозување на сигурноста, излагање на подбив на националните, етничките, верските и други симболи, со палење, уништување или на друг начин оштетување на знаме на Република Македонија или знамиња на други држави, со оштетување туѓи предмети, со сквернавење споменици, гробови или на друг дискриминаторен начин, непосредно или посредно, ќе предизвика или ќе разгори омраза, раздор или нетрпеливост врз основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална или телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, или на која било друга основа предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор, ќе се казни со затвор од една до пет години.

(2) Тој којшто делото од ставот (1) на овој член го врши со злоупотреба на положбата или на овластувањето или ако поради тие дела дошло до безредие и насилства спрема луѓе или до имотна штета од големи размери, ќе се казни со затвор од една до десет години.“

Ширење на расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем

Член 394-г

(1) Тој што преку компјутерски систем во јавноста шири расистички и ксенофобичен пишан материјал, слика или друга репрезентација на идеја или теорија која помага, промовира или поттикнува омраза, дискриминација или насилство, против кое било лице или група, врз основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална или телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, или на која било друга основа предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор, ќе се казни со затвор од една до пет години.

(2) Со казната од ставот (1) на овој член ќе се казни и тој што делото ќе го стори преку други средства за јавно информирање.

(3) Тој што делото од ставовите (1) и (2) на овој член го врши со злоупотреба на положбата или на овластувањето или ако поради тие дела дошло до безредие и насилства спрема луѓе или до имотна штета од големи размери, ќе

се казни со затвор од една до десет години.“

Одобрување или оправдување на геноцид, злосторства против човечноста или воени злосторства

Член 407-а

(1) Тој што по пат на информациона систем јавно ги негира, грубо ги минимизира, ги одобрува и оправдува делата од членот 403 до 407, ќе се казни со затвор од една до пет години.

(2) Ако негирањето, минимизирањето, одобрувањето или оправдувањето е сторено со намера за поттикнување омраза, дискриминација или насилство против некое лице или група на лица поради нивната раса, боја на кожа, националност, етничко потекло, религија или уверување, ментална или телесна попреченост, пол, родов идентитет, сексуална ориентација и политичко уверување, сторителот ќе се казни со казна затвор најмалку четири години.“

Расна и друга дискриминација

Член 417

(3) Тој што шири идеи за супериорност на една раса над друга или пропагира расна омраза или поттикнува на расна дискриминација, ќе се казни со затвор од шест месеци до три години^[69]

Врз основа на погоре приложените одредби од Кривичниот законик, може да се заклучи дека формално-правната рамка за препознавање и санкционирање на говорот на омраза е распливнета (во премногу членови),

69. Кривичен законик на РСМ, пречистен текст; [Krivicen-zakonik.pdf](#)

непрецизна и не дава јасна рамка за дефинирање и опфат на говорот на омраза.^[70] Широката листа на заштитени карактеристики во клучните одредби, во која истовремено, пак, не се експлицитно наведени сексуалната ориентација и родовиот идентитет (види член 319 и член 394-г), придонесува кон одржување еден општ концептуален проблем со разбирањето на говорот на омраза, кој не се фокусира на поттикнувањето омраза и дискриминација против одредена идентитетска група, како што се етничките, верските или сексуалните малцинства.^[71] Концептуалните нејаснотии врзани за говорот на омраза исто така влијаат врз развојот на судската практика. Како што се истакнува, доколку говорот на омраза нема соодветна формално-правна квалификација, останува надвор од видното поле на службените статистики и другите извори на податоци. На тој начин, не само што нема доследно гонење за казнените дела за говор на омраза како заштитна функција на казненото право, туку изостанува и превенцијата за нивно извршување и за понатамошно ширење на говор на омраза во јавната сфера на општеството.^[72] Понатаму, концептуалните нејаснотии отвораат простор за преголема дискреција на органите за примена на правото и потенцијални злоупотреби (на пример, за политички прогон на неистомисленици или кривична одговорност за навреди кои не влегуваат во овој концепт). Како што истакнавме и погоре, иако санкциите за сериозни случаи на употреба на говор на омраза сами

70. Види исто и во Бела книга за состојбата со говорот на омраза во Република Македонија, Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија, стр. 11. Достапно на: [Bela_kniga_mk.pdf](#)

71. Извештај на ЕКРИ за „Поранешна Југословенска Република Македонија“ (петти круг на мониторинг), усвоен на 18 март 2016 година, стр. 17, достапно на: [ECRI_report_FR \(coe.int\)](#)

72. Сашо Ордановски, СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ НАСПРОТИ ГОВОРТ НА ОМРАЗА ВО МЕДИУМИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА, Институт за комуникациски студии Висока школа за новинарство и за односи со јавноста, Скопје, 2018 година, стр. 8

по себе се пожелни, таквите мерки исто така ја имаат дополнителната корист да ја нагласат неприфатливоста на говорот на омраза во едно демократско општество. Затоа не треба да се дозволи ваквата корист да се намали со несоодветна односно недоволна квалификација на оспорениот вид на однесување.

Оттука се наметнува потребата од внесување посебна одредба во кривичниот законик со која јасно се инкриминира говорот на омраза. Дополнително во оваа смисла е важно и експлицитно да се инкриминира јавно изречената расна (или друга идентитетска) навреда и клевета, како што на тоа посочува Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ).^[73] На овој начин би се елиминирале недореченостите во разбирањето на говорот на омраза од страна на сите засегнати страни во кривично-правните постапки. При нејзината изработка треба посебно да се води сметка за следново:

А) Објект на кривично правната заштита

Кривичните дела за говор на омраза се сместени во различни глави од Законот со што им се определени различни предмети на заштита. Тоа го усложнува нивното правно толкување. Така на пример, „изложувањето на подбив на македонскиот народ и припадниците на заедниците“ е сместено во групата на кривични дела против честа и угледот (глава 18), „предизвикувањето омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминаторна основа“ е сместено во групата на кривични дела против државата (Глава 28); „ширењето на расистички и ксенофобичен

73. Извештај на ЕКРИ за „Поранешна Југословенска Република Македонија“ (петти круг на мониторинг), усвоен на 18 март 2016 година, стр. 11, достапно на: [ECRI_report_FR \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/e/turkey/ECRI_Report_FR_2016.pdf);

материјал по пат на компјутерски систем“ е дел од групата на кривични дела против јавниот ред (Глава 33); и конечно, „одобрувањето или оправдувањето на геноцид, злосторства против човештвото или воени злосторства“ и „ширењето на идеи за супериорност на една раса над друга; пропагирање на расна омраза; или поттикнување на расна дискриминација“ се наоѓаат во групата на кривични дела против човечноста и меѓународното право (Глава 34).

Говорот на омраза причинува голема штета на поединците, групите и на општеството во целина. Па така, говорот на омраза отуѓува, маргинализира и го поткопува личното достоинство на жртвите. Говорот на омраза исто така ги нарушува достоинството и сигурноста на секој оној кој се идентификува со групите што се мета на говорот на омраза. Говорот на омраза го повредува самиот „пазар на идеи“ и идеалот на еднаквоста – еднаквиот третман и принципот на недискриминација кои се фундаментални за секое демократско општество. Говорот на омраза може и води кон кривични дела од омраза. Говорот на омраза има штетно влијание на општествениот ред, мир и квалитетот на животот на заедницата.

Оттука, се смета за потребно да се инкриминираат изразувањата кои дискриминираат, вознемируваат или шират, поттикнуваат, промовираат или оправдуваат омраза заснована на нетолеранција. Кривичните одговори на говорот на омраза се најчесто оправдани врз основа на заштита на јавниот ред или националната безбедност, но исто така и заштитата на достоинството на сите луѓе без дискриминација. Па така, инкриминациите на говорот на омраза се најчесто дел од кривичните дела за заштита на јавниот ред, но не е невообичаено и да се сретнат во рамките на делата за заштита на државата или во делот за воени злосторства и злосторства против човештвото.

Новата одредба за говор на омраза би требало да го следи мнозинскиот пристап на држави и да биде дел од групата на кривични дела против јавниот ред.^[74]

Јавниот ред покрај спречувањето насилство (таа многу тесна смисла на „одржување на мирот“), исто така го опфаќа интересот на општеството за одржување меѓу нас на соодветна смисла за општествениот и правниот статус еден за друг. Значи дека постои исто така и подлабоко прашање на јавниот ред – статусниот ред (dignitary order) на општеството. И за тоа е заинтересирано кривичното право. Законите за говорот на омраза во овој контекст се поставени за да го одбранат јавниот ред, не само со спречување насилство, туку поддржување од напад на споделената смисла за основните елементи на сечиј статус, достоинство и репутација како граѓанин или член на општеството, особено против нападите базирани врз карактеристиките на некоја конкретна идентитетска група. Општеството има систематски и структурален интерес во обезбедување на ова јавно добро. Тие групни клеветења кои ги прави говорот на омраза, доколку продолжат на широк фронт, би направиле да не може да се продолжи согласно основниот, но важен статус на граѓанство на членовите на групата во прашање.^[75]

74. Види исто и Елена Михајлова Стратилати, „Лош закон, вечни реформи – колку се суштински измените во кривичниот законик за говор на омраза?“, Институт за медиуми и аналитика ИМА, Скопје, 20.10. 2022 година, [Анализи Archives - ИМА \(ima.mk\)](#)

75. Ибид., Види исто и Jeremy Waldron, *The Harm in Hate Speech*, Harvard University Press, 2009.

Б) Намера за поттикнување насилство, омраза или дискриминација

При формулирањето на релевантната одредба за говор на омраза треба да се посвети особено внимание на јасно дефинирање на околностите соодветни за изрекување кривична санкција за одреден случај на употреба на говор на омраза. Согласно стандардите и толкувањата на меѓународните судови и експертски тела (Европски суд за човекови права, Европска комисија против расизам и нетолеранција), овие околности се однесуваат на тоа дали (а) навистина постои намера за поттикнување акти на насилство, заплашување, омраза, непријателство или дискриминација или (б) веројатност истите да бидат поттикнати.

Натаму, при формулирањето на релевантната одредба исто така е од суштинска важност да се одбегне воведување други услови за изрекување кривична одговорност, дополнителни на претходно споменатите, а кои на пример би се однесувале на нарушување на јавниот ред, големината на публиката која го восприема говорот на омраза или опфатот на распространетоста на предметниот говор на омраза. Ваквите услови можеби се релевантни за оценка на ризикот дали може разумно да се очекува поттикнување, но нивното одвоено конкретно наведување како елемент на кривична одговорност создава дополнителни пречки за да се обезбеди осудителна пресуда.^[76]

Врз основа на горенаведеното, сугестија е новата одредба да ја користи формулацијата „застапува, поттикнува, промовира, шири

76. ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION NO. 15 ON COMBATING HATE SPEECH ADOPTED ON 8 DECEMBER 2015. [16808b5b01 \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/e/treaties/ECRI/ECRI_GPR/15_2015.pdf)

или оправдува насилство, омраза или дискриминација

Во оваа смисла, терминот „застапување“ во контекст на омаловажување, омраза или оцрнување значи експлицитна, намерна и активна поддршка за такво однесување и ставови во однос на одредена група на лица, а терминот „поттикнување“ значи давање изјави за групи на лица со кои се создава непосреден ризик од дискриминација, непријателство или насилство против припадниците на таквите групи. Со вклучувањето на изразите застапување, промовирање, поттикнување или ширење се овозможува да се изрече одговорност во случај кога има намера за или непосреден ризик од насилство, заплашување, непријателство или дискриминација како последица на конкретно употребениот говор на омраза.

В) Форми на изразување

Терминот „изразување“ опфаќа говор и публикации во која било форма, вклучително и преку користење на електронските медиуми, како и нивно ширење и чување. Говорот на омраза може да има форма на пишан или кажан збор или други форми како што се фотографии, знаци, симболи, слики, музика, игри или видеа. Терминот исто така опфаќа одреден вид на однесување, како што се гестикации со кои се пренесува одредена идеја, порака или мислење.

Иако од суштинска важност се јасноста и прецизноста, како што истакнавме и претходно, конкретните јазични изрази кои се користат за да се дефинираат различните форми на изрази кои се квалификуваат како говор на омраза треба да бидат доволно општи за да овозможат

опфат на технолошкиот развој. Ваквите јазични изрази затоа не треба да се потпираат на добро познатите формулации и изрази (како што се печатени медиуми и социјални мрежи), туку треба повеќе да се фокусираат на суштинскиот карактер на изразот и да можат да опфатат и други форми на изрази кои може да се развијат во иднина.^[77]

Наша сугестија е да се следи овој став и при формулирањето на одредбата за говор на омраза да се користат доволно општи изрази, наместо набројување на сите можни форми на изразување (како на пример, преку печатени медиуми, радио, телевизија, социјални мрежи итн.) кои ќе овозможат опфат на технолошкиот развој, односно ќе спречат неоправдано ограничување на санкционирањето само на оние форми на говор на омраза изречно наведени во одредбата. Формулацијата од типот: „секоја форма на изразување, вклучително и преку користење на електронските медиуми/ компјутерски системи, како и нејзиното ширење и чување“ го задоволува овој услов.

Формите на изразување, пак, кои спаѓаат во опфатот на говорот на омраза, исто така може да вклучат јавно негирање, тривијализирање, оправдување или одобрување на злосторствата, како што се геноцид, злосторства против човештвото или воени злосторства за кои судовите утврдиле дека се извршени, како и величање на лицата кои извршиле такви казниви дела. Условот судот да мора да утврди дека е извршено предметното дело има за цел да обезбеди дека неаргументираните обвинувања

77. Ибид.

за одреден вид на однесување не стануваат основа за тврдењата дека одредени изјави може да се квалификуваат како говор на омраза. Натаму, величањето на лицата кои извршиле такви дела може да се квалификува како говор на омраза само кога таквите лица се инволвирани, односно го извршиле делото и не ги опфаќа позитивните оценки на која било друга активност на засегнатите лица која не е поврзана со самото дело.^[78]

Како што веќе истакнавме, членот 407-а од Кривичниот законик се однесува на јавното негирање, грубо минимизирање, одобрување или оправдување геноцид, злосторства против човечноста или воени злосторства (по пат на информациона систем). Во оваа смисла, од причини на поголема концизност и јасна рамка на дефинирање и опфат на говорот на омраза, **наша сугестија е членот 407-а да се избрише, а неговата содржина да се модификува и инкорпорира во новата одредба за говор на омраза на следниов начин: „тој што кривичното дело од ставот 1 на овој член ќе го стори со јавно одобрување, негирање, грубо тривијализирање или оправдување злосторства во смисла на делата од членот 403 до 407, кои се утврдени со правосилна одлука на домашен или меѓународен суд, ќе се казни со казна затвор до 3 години или парична казна“.**^[79] (види Апендикс 2)

Истовремено, од дефиницијата на говорот на омраза експлицитно се исклучува каква било форма на изразување – како што е сатира или објективно засновани вести, известување и анализа – кои само навредуваат, повредуваат или вознемируваат. Ова е одраз на заштитата

78. Ибид.

79. За прашањето на санкциите види подолу

на таквото изразување за која Европскиот судот за човекови права утврди дека е потребна според членот 10 од Европската конвенција за правата на човекот. Сепак, треба да се подвлече дека Европскиот суд исто така утврдил дека поттикнувањето омраза може да резултира од навредување, исмејување или клеветење одредени групи од населението кога таквата форма на израз се користи на неодговорен начин – што може да значи и да се биде непотребно навредлив, да се застапува дискриминација или користење јазик полн со лутина и понижувачки зборови или може да значи наметнување врз публиката кое не може да се одбегне – и овие форми на израз исто така би биле дел од опфатот на дефиницијата содржана во Препораката.^[80]

Во оваа смисла, **наша сугестија е во одредбата за говор на омраза да се додаде следнава формулација: „тој што кривичното дело од ставот 1 на овој член ќе го стори со јавно навредување или клеветење една од групите наведени во став 1 на начин што може да ја направи оваа група презрена или омаловажувана во јавното мислење, ќе се казни со казна затвор до 3 години или парична казна“.** (види Апендикс 2)

Говорот на омраза, како што е наведено, се однесува на различни форми на изразување насочени против одредено лице или група на лица врз основа на личните карактеристики или статус на лицето или групата на лица. Дејствијата кои се преземаат против говорот на омраза не е неопходно да опфатат изрекување на кривични санкции. Сепак, кога говорот на омраза зема форма на

80. Féret против Белгија, жалба бр. 15615/07, пресуда од 16 јули 2009; Vejdeland и останатите против Шведска, жалба бр. 1813/07, пресуда од 9 февруари 2012.

однесување кое само по себе е кривично дело, како што е однесување со кое се малтретира, вознемирува или се навредува, тогаш таквото однесување може да се означи и како кривично дело од омраза.

Во оваа смисла, Членот 319 (1) опфаќа дејствија кои влегуваат во описот на говорот на омраза, но исто така и на кривичните дела од омраза. Повторно, во насока на обезбедување поголема концизност и јасна рамка на дефинирање и опфат на говорот на омраза, **Наша сугестија е овој член (319) да се избрише, а неговата содржина да се модификува и инкорпорира во новата одредба за говор на омраза на следниов начин: „тој што кривичното дело од ставот 1 на овој член ќе го стори со присилба, малтретирање, загрозување на сигурноста, излагање на подбив на националните, етичките, верските и други симболи, со оштетување туѓи предмети, со сквернавење споменици, спомен-обележја или гробови, ќе се казни со казна затвор до 5 години или парична казна“.** (види Апендикс 2)

Понатаму, квалификуван облик на делото е пропишан во став 2 од член 319 и став 3 од член 394, според кои тој што делото од ставовите (1) односно (1) и (2) на односните членови го врши со злоупотреба на положбата или овластувањето или ако поради тие дела дошло до безредие и насилства кон луѓе или до имотна штета од големи размери, ќе се казни со затвор од една до десет години.

Наша сугестија е ваквата одредба да се избрише, имајќи го на ум фактот дека се воведува голем распон во казните за делото

говор на омраза и непропорционалност во казнувањето, но и кој може да дејствува одвраќачки во однос на примената на соодветната одредба во пракса. Јасно е дека поттикнувањето омраза кон одредени групи во општеството од страна на државните претставници може да добие и карактер на институционално застапување омраза кое би морало да биде построго казнето, но истото може да се постигне во рамките на распонот од 5 години затворска казна. Дополнително, како што и погоре е веќе напоменато, при формулирањето на релевантната одредба, исто така е од суштинска важност да се одбегне воведување други услови за изрекување кривична одговорност, дополнителни на претходно споменатите, а кои на пример би се однесувале на нарушување на јавниот ред, големината на публиката која го восприема говорот на омраза или опфатот на распространетоста на предметниот говор на омраза. Ваквите услови можеби се релевантни за оценка на ризикот дали може разумно да се очекува поттикнување, но нивното одвоено конкретно наведување како елемент на кривична одговорност создава дополнителни пречки да се обезбеди осудителна пресуда.^[81]

81. ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION NO. 15 ON COMBATING HATE SPEECH ADOPTED ON 8 DECEMBER 2015. 16808b5b01 (coe.int)

Г) Јавен контекст на изразувањето

Дефиницијата на говорот на омраза не е ограничена на изрази кои се употребени во јавност. Сепак, употребата на говор на омраза во овој контекст е особено важен елемент кој е релевантен за одредени негови форми, како што е негирањето, тривијализација, оправдувањето или одобрувањето на злосторства како што се геноцид, злосторства против човештвото или воени злосторства. Понатаму, ова може да биде значаен фактор во определувањето на тоа дали или не конкретниот говор на омраза може разумно да се очекува дека ќе има за последица поттикнување на други луѓе да извршат акти на насилство, заплашување, непријателство или дискриминација против оние кои се цел на говорот на омраза. Исто така, постоењето јавен контекст е суштински услов кога се препорачува да се изречат кривични санкции за одредена употреба на говор на омраза, со оглед на тоа што со ова се ограничува опфатот на попречувањето на правото на слобода на изразување. **Па така, можеме да заклучиме дека говорот на омраза треба да биде употребен во јавен контекст за да може да се изрече кривична одговорност.** Изразот треба да се смета дека е употребен јавно кога истиот е употребен на кое било физичко место или преку каква било електронска форма на комуникација кон кои има пристап широката јавност.^[82]

82. ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION NO. 15 ON COMBATING HATE SPEECH ADOPTED ON 8 DECEMBER 2015. [16808b5b01 \(coe.int\)](#)

Д) Заштитени карактеристики

Прашањето на заштитените карактеристики е едно од клучните прашања кај говорот на омраза и кривичните дела од омраза.

Иако не постои прецизен одговор за тоа кои карактеристики треба да бидат вклучени и одлуката треба да биде направена во согласност со потребите на секоја држава, сепак постојат определени фактори кои мора да бидат земени предвид, а кои произлегуваат од самиот концепт на говор на омраза,^[83] како и историскиот и моменталниот општествен контекст.^[84]

Дел од одредбите од Кривичниот законик кои се однесуваат на говорот на омраза (поконкретно

83. Говорот на омраза ги напаѓа аспектите од идентитетот на лицето кои се неменливи или фундаментални за чувството на себство на лицето. Таквите карактеристики вообичаено се видливи, како на пример бојата на кожата на лицето. Исто така тие карактеристики треба да функционираат како маркери на групниот идентитет. Сепак, не сите неменливи или фундаментални карактеристики се и маркери на групниот идентитет. На пример, сините очи можеби се неменлива карактеристика на едно лице, но луѓето со сини очи не се идентификуваат себеси како група, ниту пак другите нив ги восприимат како група, така што бојата на очите не е типичен маркер на групниот идентитет. Е. Михајлова, Ј.Бачовска, Т.Шекерциев, Слобода на изразување и говор на омраза, Скопје, 2013 година. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/116610.pdf>

84. Определувањето на заштитените карактеристики исто така бара и разбирање на историјата на репресија и дискриминација во конкретната држава како и нејзините моментални општествени проблеми. Па така, во заштитените карактеристики треба да влезат и оние карактеристики кои биле основа за мината дискриминација или опресија и оние кои се основа за моменталните или современите инциденти на дискриминација или опресија. Во случајот на претходниот пример, луѓето со сини очи немаат историја на опресија, ниту во моментот се соочуваат со опресија или дискриминација, па изразувањето кое ја таргетира оваа карактеристика нема/не може да претставува говор на омраза. Lawrence, Frederick M., Punishing Hate: Bias crimes under American Law, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1999. OSCE, Hate Crime Laws: A Practical Guide, Published by ODIHR, Warsaw, Poland, 2009, pp. 38-39.

членовите 319 и 394-г) ги вклучуваат следните заштитени карактеристики: пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална или телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или која било друга основа предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор. За разлика од овие одредби, членот 407 (2) ги вклучува следниве заштитени карактеристики: „раса, боја на кожа, националност, етничко потекло, религија или уверување, ментална или телесна попреченост, пол, родов идентитет, сексуална ориентација и политичко уверување“.

Листата од членовите 319 и 394-г е отворена и широка листа којашто вклучува одреден број на карактеристики што не се непроменливи и не се обележја на групниот идентитет. Во исто време, таа експлицитно не ги наведува сексуалната ориентација и родовиот идентитет како заштитени карактеристики. Вака дефинираниот опсег на заштитени карактеристики би можел ненамерно да го разводни концептот на говор на омраза.

Говорот на омраза подразбира изразување омраза за определена група. Тој се користи за да се навреди едно лице преку расната, етничката, религиската или друга група на која тоа лице и припаѓа. Оваа порака би можела да се изгуби доколку бројот на заштитени групи е преголем и доколку поимањето на тоа што всушност ја сочинува една група е прешироко. Затоа при пропишувањето на заштитените карактеристики, законодавецот треба да се запраша дали со пропишувањето на дадената карактеристика ќе се подобри спроведувањето на законот или, пак, дали тоа ќе биде тешко да се спроведе во пракса.

Во случајот, на пример, на политичкото убедување, се забележува дека иако основот понекогаш е предвиден како заштитена карактеристика во домашното законодавство, тоа не претставува непроменлива и фундаментална карактеристика и со текот на времето истата би можела да се смени. Дополнително, треба да се нагласи опасноста кривичните дела да бидат злоупотребени преку кривично гонење чија цел ќе бидат критиките на официјалните политики, политичката опозиција и сл., наместо самата употреба на говор на омраза. Од тие причини, следењето на меѓународните стандарди сугерира **да се предвиди отворена листа на лични карактеристики или статус, во која изречно се наведени следниве заштитени карактеристики: „раса“^[85] боја на кожа, јазик, религија или уверување, националност, национално или етничко потекло, попреченост, пол, родов идентитет и сексуална ориентација.**

При одлучување за листата на заштитени карактеристики, законодавецот треба исто така начелно да го земе предвид и социјалниот и историскиот контекст во дадената земја. Текстот на законот треба да го отсликува разбирањето на актуелните социјални проблеми и на потенцијалната историска опресија и истото треба да се земе предвид при одлучување за карактеристиките. Во контекст на

85. Бидејќи сите човечки суштества припаѓаат на ист вид, меѓународното право за правата на човекот ги отфрла теориите засновани на постоењето на различни „раси“. Сепак, меѓународните тела, како на пример, Комитетот на министри, како и Европската комисија против расизмот и нетолеранцијата (ЕКРИ), инсистираат терминот „раса“ да продолжи да се користи како заштитена карактеристика со цел да се осигура дека оние лица кои генерално и погрешно се перцепираат како „припадници на друга раса“ не се исклучени од заштитата предвидена со законодавството и спроведувањето на политиките за спречување и борба против говорот на омраза.

Северна Македонија, Ромите претставуваат група којашто често била виктимизирана и предмет на жесток говор на омраза. Друга група која е честопати мета на говор и дела на омраза е ЛГБТ популацијата. И етничката припадност е високо на листата на заштитени карактеристики напаѓани со говорот на омраза. Предложената листа на заштитени карактеристики целосно одговара на историскиот и општествениот контекст на Северна Македонија.

Новата одредба, исто така треба да ги опфати и случаите во кои лицето кое е мета на говор на омраза се смета дека има одредена лична карактеристика или статус, додека во реалноста ова лицето го нема. На пример, извршителот го навредува лицето поради припадност кон одредена религија, но во реалноста тоа припаѓа на друга или не припаѓа на ниедна религија. **Изразот „врз основа на/поради реални или припишани лични карактеристики или статус како што се“ ... го задоволува овој услов.**

Ѓ) Казни

И при пропишувањето и при изрекувањето одредени казни по осудителна пресуда против употреба на говор на омраза, два релевантни елемента треба да бидат земени предвид, а имено: сериозните последици кои произлегуваат од употребата на говорот на омраза и начелото на пропорционалност. Последиците ги опфаќаат не само последиците кои ги претрпуваат лицата кои се конкретна цел на употребата на предметниот говор на омраза, туку и влијанието кое таквата употреба на говор на омраза го има врз останатите припадници на групата на која припаѓа лицето и штетното влијание кое говорот на омраза може да го има врз кохезијата во општеството

воопшто. Конкретните казни кои може да се изречат така треба да бидат одраз на овие последици. Затоа тие треба да бидат и делотворни и со ефект на одвраќање за да се прикаже штетата која е веќе предизвикана и за да се одврати повторната употреба на говор на омраза.^[86] Таквите казни може да бидат затворски или парични казни или, пак, заплена и губење на предметната публикација.

Сепак, врз казните исто така може конкретно да влијае однесувањето кое се оспорува. Така на пример, казните може да се состојат од времено губење на политичките права или наредба да се посетат еден или повеќе меморијални центри за холокаустот или наредба да се преземат активности за практичен надомест за причинетата штета за групата на лица кои биле цел на одредена употреба на говор на омраза.

Повторно, при самото изрекување на санкциите исто така треба да се земе предвид ризикот одредена казна, во конкретните околности на случајот, да резултира со несоодветно попречување на слободата на изразување. Иако Европскиот суд за човекови права не изразил одредени принципиелни забелешки во однос на изрекувањето парични казни, затворски казни, затварање и губење политички права, изрекувањето на првите две наведени казни било основа во одредени случаи Судот да заклучи дека имало непропорционално попречување на слободата на изразување. Јасно е дека секој случај мора да се оценува мериторно, но затворските казни и големите парични казни малку е веројатно дека ќе бидат сметани за компатибилни со правото на слобода на изразување, според членот 10 од Европската конвенција за човекови права, освен во многу сериозни случаи на говор на омраза. Од друга страна, релативно малите симболични парични

86. ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION No. 7 ON NATIONAL LEGISLATION TO COMBAT RACISM AND RACIAL DISCRIMINATION, *16808b5aae (coe.int)

казни и други казни кои имаат потенцијал да го сменат ставот на сторителот – како што е на пример барањето да се извршат одредени работи за лицата кои биле цел на говор на омраза – малку е веројатно да бидат сметани за непропорционални и според тоа оспорувани во најголем број од случаите.^[87]

Казните предвидени со одредбите за говор на омраза во Кривичниот законик на РСМ се парична казна, казни затвор од една до пет години, а за квалификуваните дела казни затвор од една до десет години.^[88] Правејќи споредба со казните предвидени за говор на омраза во други европски законодавства, а кои опфаќаат парични казни и казни затвор најчесто во распон од три месеци до три години години, односно од три месеци до пет години, **нашата сугестија би била ублажување на казните затвор кои се предвидени во одредбата за говор на омраза на казни затвор од три месеци до три години, од три месец до пет години, односно од една до пет години. Исто така би било пожелно да се размисли за поголемо вклучување (онаму каде што е соодветно) на паричните казни по примерот на формулациите од типот: „ќе ке казни со затвор до три години или парична казна односно ќе се казни со казна затвор до пет години или парична казна“, а кои се среќаваат во националните законодавства на земјите-**

87. ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION NO. 15 ON COMBATING HATE SPEECH ADOPTED ON 8 DECEMBER 2015. [16808b5b01 \(coe.int\)](#)

88. Германското законодавство, кое на пример се смета за пример за една од построгите криминализации на говорот на омраза, со оглед на националните историски околности, предвидува најстроги затворски казни во распон од три месеци до пет години. Види Германски кривичен законик, оддел 130 поттикнување на омраза, [Criminal Code - Criminal Code \(gesetze-im-internet.de\)](#)

членки на Европската Унија. Во исто време се сугерира при изрекувањето на казните да се прибегнува и кон изрекување на мерка на општокорисна работа согласно членот 58-б (1) доколку се исполнети условите за тоа. Примери на извршување на одредени работи за лицата кои биле цел на говор на омраза или доброволна работа во невладини организации со сторителите согласно основата на омраза кон индивидуа или група, даваат поголеми резултати во процесот на реинтеграција и рехабилитација на сторителите покрај изречената затворска или парична казна.^[89]

Е) Група која промовира или поддржува говор на омраза и расистичка организација

Понатаму, меѓународните акти ја предвидуваат потребата од воведување кривична одговорност за формирање и водење група која промовира или поддржува говор на омраза, учество во активностите на таква група со намера да се придонесе кон употреба на говор на омраза за кој може да се изречат кривични санкции и намерно поттикнување, помагање и овозможување употреба на таков говор на омраза или обид да се употреби говор на омраза.

89. Види исто и во Бела книга за состојбата со говорот на омраза во Република Македонија, Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија, стр. 11. Достапно на: [Bela_kniga_mk.pdf \(mhc.org.mk\)](#)

Во оваа насока се препорачува новата одредба за говор на омраза да содржи и формулации од типот: „тој што организира или води група од три или повеќе лица за извршување на делата од погорните ставови на овој член, ќе се казни со казна затвор од една до пет години“. „Припадникот на групата од претходниот став ќе се казни со казна затвор од три месеци до три години“.

Дополнително на основното прашање за измена на кривично-правните одредби кои се однесуваат на инкриминирање на говорот на омраза, напорите за подобрување на кривично-правниот одговор на расизмот и расната нетолеранција бараат адресирање на прашањето на расистичките организации.

Како што посочува ЕКРИ во својот последен извештај за РСМ, во Кривичниот законик не постои одредба со која се инкриминира формирањето или водењето група заради промовирање расизам; помагање таква група и учество во нејзините активности. Имено, властите сметаат дека формирањето расистичка организација и учеството во извршувањето на нејзините активности е инкриминирано со членот 394 од Кривичниот законик со кој се забранува и казнува формирањето криминални групи, а во врска со членот 319 од Кривичниот законик. Меѓутоа, како што сугерира и ЕКРИ, потребно е да постојат засебни дела поврзани со расизмот.^[90]

90. Види Извештај на ЕКРИ за „Поранешна Југословенска Република Македонија“ (пети круг на мониторинг), усвоен на 18 март 2016 година, стр. 11, достапно на: [ECRI_report_FR \(coe.int\)](#);

Од тие причини сугерираме воведување нов член „Расистичка организација“ како нова одредба во рамките на членот 394 формулирана по истиот принцип на соодветниот член:

Расистичка организација

Член 394-а

(1) Тој што ќе создаде група или банда што има за цел да шири идеи за супериорност на една раса над друга или пропагира расна омраза или поттикнува на расна дискриминација, ќе се казни со затвор од една до десет години.

(2) Припадникот на групата или бандата, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

(3) Ако групата или бандата има за цел вршење кривични дела за кои може да се изрече казна затвор од најмалку осум години, организаторот ќе се казни со казна затвор најмалку четири години, а припадникот на групата или бандата ќе се казни со казна затвор од една до пет години.

(4) Припадникот на групата или бандата кој ќе ја открие групата, односно бандата, пред да стори некое кривично дело во нејзин состав или за неа, ќе се ослободи од казна.

(5) Предметите и средствата што групата или бандата ги користи за подготвување на делата, како и средствата за нивното финансирање се одземаат.

2.

Граѓанско-правни и управно-правни одредби

2.1.

Закон за спречување и заштита од дискриминација

Законот за спречување и заштита од дискриминација^[91] е донесен во 2010 година. Иако усвојувањето на антидискриминациско законодавство е чекор за поздравување, Законот беше усвоен со повеќе суштински недостатоци и тоа во време на веќе развиени меѓународни стандарди и компаративни искуства. Во оваа смисла и меѓународните тела посочија на неколку постојани недостатоци. Тие се однесуваа особено на:

- Фактот дека Законот не им даваше можност на здруженија кои имаат легитимен интерес во борбата со расизмот и расната дискриминација (подразбирајќи го тука и говорот на омраза) да покренуваат судски спор

91. Закон за спречување и заштита од дискриминација, [diskriminacija_konsolidiran \(mtsp.gov.mk\)](http://diskriminacija_konsolidiran.mtsp.gov.mk)

во име на жртвата и да поведуваат граѓански постапки или да се вмешуваат во управни постапки ако не се повикуваат/упатува на конкретна жртва;

- Законот не содржеше обврска на органите на државната власт да промовираат еднаквост и да ја спречуваат дискриминацијата, како и да обезбедат дека оние со кои склучуваат договори и партнерите со кои соработуваат се придржуваат до принципите на недискриминација;
- Сегрегацијата и дискриминацијата по асоцијација не беа вклучени;
- Сексуалната ориентација и родовиот идентитет недостасуваа од листата на наброени основи/заштитени карактеристики.

Во однос на самата Комисија за заштита од дискриминација како независно тело за еднаквост востановено со Законот, беше препорачано:

- да се смени статусот на Комисијата за заштита од дискриминација со цел таа да биде целосно независна. Загриженоста се однесуваше на фактот дека некои од членовите на Комисијата беа вработени во Министерството за труд и социјална политика и дека затоа Комисијата како целина не може да се смета за целосно независна;
- мандатот и овластувањата на Комисијата да вклучуваат право на покренување на судска постапка дури и кога не се повикува на конкретна жртва;
- во однос на ефективноста на Комисијата, беше забележано дека нејзината работа е сериозно попречена од отсуството на било каква стручна

служба или административна поддршка.^[92]

Во 2020 година беше усвоен Новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација^[93] кој директно ги адресира клучните претходно наведени недостатоци, а кои се однесуваат и на справувањето со говорот на омраза. Па така:

Новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација има добар поимник и дефиниции и широка и отворена листа на дискриминациски основи, **во која се поименично наведени и сексуалната ориентација и родовиот идентитет** и која ги рефлектираат меѓународните стандарди во однос на заштитата од дискриминација и овозможува заштита од сите форми на расизам и нетолеранција.^[94]

Препораката број 7 на ЕКРИ за националното законодавство за борба со расизмот и расната дискриминација^[95] посебно именува одредени акти што според законот треба да се сметаат за форми на дискриминација како: сегрегација, дискриминација по асоцијација, најавена намера за дискриминација, инструкција за дискриминација, поттикнување и помагање во дискриминација. Во теорија, примената на општите

92. Види подетално Извештај на ЕКРИ за „Поранешна Југословенска Република Македонија“ (петти круг на мониторинг), усвоен на 18 март 2016 година, стр. 11, достапно на: [ECRI_report_FR \(coe.int\)](#);

93. **ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА (*) (kss.mk)**

94. Ова согласно меѓународните стандарди вклучува антисемитизам, антимуслимански расизам и нетолеранција и дискриминација на христијаните и лицата кои припаѓаат на религиозни или верски малцинства, како што е споменато во членот 9 од Европската конвенцијата за правата на човекот и судската пракса на Судот во Стразбур, како и антициганизам, расизам против црнци и ксенофобија, воопшто, но и поврзана со миграција.

95. ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION No. 7 ON NATIONAL LEGISLATION TO COMBAT RACISM AND RACIAL DISCRIMINATION ADOPTED ON 13 DECEMBER 2002 AND AMENDED ON 7 DECEMBER 2017, [16808b5aae \(coe.int\)](#)

правни принципи и дефиницијата на дискриминацијата би требала да овозможат покривање на овие акти. Сепак, практиката покажува дека овие акти честопати се занемаруваат или се исклучуваат од опсегот на примена на законодавството. Според тоа, од причини на ефективност, може да биде корисно законот експлицитно да предвиди дека овие акти се сметаат за форми на дискриминација, како што тоа го прави нашиот Закон (види членови 8, 9, 10, 11, 12 и 13), кој ги додава и сегрегацијата и ја дефинира дискриминацијата по асоцијација.

Исто така, подеднакво е важно националното законодавство да ги обврзе органите на државната власт да промовираат еднаквост и да спречуваат дискриминација во извршувањето на нивните функции. И таа обврска треба да биде изнесена што е можно појасно, како што тоа сега го прави ставот 3 од членот 3 на Законот за спречување и заштита од дискриминација.^[96]

Меѓутоа Препораката предвидува и обврска за органите на државната власт да ја почитуваат и промовираат политиката на недискриминација кога склучуваат договори и даваат заеми, грантови или други поволности на трети лица. Конкретно, законот треба да предвидува дека органите на државната власт треба да го подведат доделувањето договори, заеми, грантови и други

96. За оваа цел, органите на државната власт би можеле да бидат ставени под обврска да создаваат и спроведуваат „програми за еднаквост“ изготвени со помош на телото за еднаквост. Тука би можела да игра важна улогата Комисијата во поглед на редовна проценка на програмите за еднаквост, следење на нивните ефекти и како механизам за спроведување на овие програми. Програмата за еднаквост на пример, би можела да вклучи номинирање на лице за контакт за справување со прашања на расна дискриминација и вознемирување или организирање на курсеви за обука на персоналот во областа на дискриминацијата. Препораката ги опфаќа само јавните органи, сепак, би било пожелно приватниот сектор да се стави под слична обврска, како што е предвидено со нашиот Закон (види член 3 од Законот)

поволности под условот на почитување и промовирање на политиката на недискриминација од другата страна. Законот треба да предвиди дека повредата на овој услов може да резултира со раскинување на договорот, грантот или другите бенефиции.

Понатаму, организациите како здруженија, синдикати и други правни лица со легитимен интерес за борба против расизмот и расната дискриминација треба да имаат право да покренуваат постапки, дури и ако не се повикуваат на конкретна жртва (доколку се повикуваат, потребна е нејзина согласност). Ваквата одредба е важна како на пример во случаите кога жртвата се плаши од одмазда. Понатаму, можноста за овие организации да покренат случај на расна дискриминација без повикување одредена жртва е од суштинско значење за решавање на оние случаи на дискриминација кога е тешко да се идентификува таква жртва или случаи што влијаат на неопределен број на жртви.^[97]

И со новиот Закон се воведува „Тужба за заштита од дискриминација од јавен интерес“ со која здруженија, фондации или други организации од граѓанското општество и неформални групи кои имаат оправдан интерес за заштита на интересите на одредена група или во рамките на својата дејност се занимаваат со заштита од дискриминација, можат да поднесат тужба ако направат веројатно дека со постапувањето на тужениот се дискриминирани поголем број лица – со што се укинува потребната писмена согласност од странките доколку се работи за група и здруженијата ќе имаат право да поднесуваат тужби доколку го докажат својот интерес, а не како претходно, да учествуваат единствено како

97. Види став 25 од ОПП бр. 7. ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION No. 7 ON NATIONAL LEGISLATION TO COMBAT RACISM AND RACIAL DISCRIMINATION ADOPTED ON 13 DECEMBER 2002 AND AMENDED ON 7 DECEMBER 2017, 16808b5aae (coe.int)

сопарничари во постапката.^[98]

Новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација^[99] предвидува формирање професионализирана и независна Комисија за спречување и заштита од дискриминација.

Потребата од независна и ефикасна Комисија беше предмет на континуирани залагања од страна на невладиниот сектор, стручната и академската јавност, уште со самото формирање на ова тело во 2010 година. Како неопходни заштитни мерки за де јуре, но и де факто независност и ефективност на Комисијата, а кои треба да бидат внесени во законските одредби со кои се воспоставува ова тело за еднаквост односно Законот за спречување и заштита од дискриминација посебно се посочуваа: промена на статусот на членовите на Комисијата, проширување на нејзиниот мандат и овластувања со правото да иницира судски постапки дури и кога не се повикува на конкретна жртва и неопходноста од стручна служба или административна поддршка.^[100]

Одредбите од новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација врзани за статусот на членовите на Комисијата, критериумите за нивен избор, самата постапка за избор, како и нејзиниот состав (структурата на составот на Комисијата - застапеност на сите општествени групи; начелото на соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците и родово балансирано учество) - ги рефлектираат стандардите

98. Види член 35 од Законот за спречување и заштита од дискриминација, **ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА (*)** (kss.mk)

99. **ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА (*)** (kss.mk)

100. Види посебно: меѓувремени (Interim) заклучоци на следење на ЕКРИ од 2019 година, **Strasbourg, 23 May 2008** (coe.int)

на ЕКРИ дефинирани во Општата препорака број 2^[101] и Париските принципи на ООН^[102] врзани за обезбедување тело од висок квалитет и интегритет како предуслов за остварување на неговата независност и ефикасноста, а за што е неопходен избор на членовите во транспарентен, партиципативен процес заснован на компетитивност со заштитни мерки против било какво одлучно влијание од страна на извршната власт во било која фаза од процесот на селекција. Да се биде избран од Собранието во отворен и транспарентен процес – како што е предвидено во одредбите од Законот за спречување и заштита од дискриминација, согласно кои се одвиваше и изборот на членовите на Комисијата во јануари 2021 година – е еден од начините да се задоволат овие услови.

Со новиот Закон исто така се менува односно дополнува надлежноста на Комисијата која ќе треба да работи и на превенција освен на заштита и ќе може да поведува и да се јавува како замешувач во судски постапки за заштита од дискриминација.

Друга важна заштитна мерка е адекватноста на финансирањето и доволниот персонал на телата за еднаквост (за реализирање на сите нивни функции и надлежности со реално влијание). И одредбите во новиот Закон за буџетот на Комисијата и воведувањето на стручна служба за Комисијата се на линијата на меѓународните стандарди за независни и ефикасни тела за еднаквост.

Она што може да се заклучи е дека постои една заокружена законска регулатива за недискриминација. Иако сме

101. ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION NO. 2: EQUALITY BODIES TO COMBAT RACISM AND INTOLERANCE AT NATIONAL LEVEL ADOPTED ON 7 DECEMBER 2017, [ECRI General Policy Recommendation N°2 revised \(coe.int\)](#)

102. Principles Relating to The Status of National Institutions (The Paris Principles) [OHCHR | PRINCIPLES RELATING TO THE STATUS OF NATIONAL INSTITUTIONS](#)

свесни дека правните средства сами не се доволни, националното законодавство за заштита и спречување од дискриминација е неопходно за ефективна борба со дискриминацијата. Законот понатаму инвестира во и ја зајакнува Комисијата за борба со недискриминацијата и постигнување на еднаквоста и социјалната кохезија.

Сепак, практичната примена на Законот за спречување и заштита од дискриминација утврди конкретни неконзистентности. Имено, како што посочуваат експертите, Законот ја утврдува надлежноста на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација да поведува судски постапки и да се јавува како замешувач во тековни судски постапки, но друг член од Законот ја ограничува можноста како на Комисијата, така и на граѓанските организации, да се јават како замешувачи во постапки по тужби од јавен интерес. Двосмислените одредби кои не се во согласност со Законот за парнична постапка (каде не постои такво ограничување) оставаат простор за произволна примена. Така и во пракса судот најчесто го одбива барањето на Комисијата и на граѓанските организации да се вклучат како замешувачи во тужби од јавен интерес, додека има и случај каде судот го одобрил барањето граѓанска организација да биде замешувач.^[103]

Поради ова, но и други идентификувани проблеми во примената на Законот за спречување и заштита од дискриминација, **во тек е подготовка на измени со кои јасно и недвосмислено ќе се даде можноста на Комисијата и останатите субјекти кои имаат правен интерес, да се замешуваат во тековни постапки за заштита од дискриминација, независно за каква постапка станува збор. Во**

103. Цитирана адвокатка Наташа Бошкова, експертка по Меѓународно право за правата на човекот, вклучена во изработка на измените на Законот за спречување и заштита од дискриминација.

однос на надлежноста за поведување на граѓанска судска постапка за заштита од дискриминација од страна на КСЗД, досега нема пракса за да може да ја цениме примената на оваа одредба.^[104]

Што се однесува, пак, конкретно до надлежноста на Комисијата за справување со говорот на омраза, она што може да се забележи е дека Законот за спречување и заштита од дискриминација воопшто не го користи терминот говор на омраза и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација нема експлицитен мандат во однос на справувањето со говорот на омраза. Нејзиниот мандат за справување со говорот на омраза произлегува од членовите 9 и 10 од Законот, според кои се забранува повикување, поттикнување и инструкција за дискриминација, односно вознемирување врз дискриминаторски основи.

Говорот на омраза како феномен насочен кон оние групи опфатени со законодавството за еднаков третман врз основа на пол, сексуална ориентација, расно или етничко потекло, религија или верување и попреченост, неизбежно ги тангира телата за еднаквост со нивните законски мандати да промовираат еднаквост и да се борат против дискриминацијата по овие основи. Па така, според европските стандарди мандатот на телата за еднаквост

104. Ибид.

треба да се прошири и да го вклучи и говорот на омраза.^[105]

Она што податоците од Европската мрежа на тела на еднаквост (EQUINET) го покажуваат е дека малку тела за еднаквост имаат експлицитен мандат во врска со говорот на омраза.^[106] Според тоа, стратешка почетна точка за повеќето тела за еднаквост во справувањето со говорот на омраза е да го толкуваат нивниот мандат така да тој вклучува фокус на говорот на омраза. Ова е јасно овозможено кога телото е повеќемандатно тело за човекови права, каде говорот на омраза се третира како кршење на човековите права.

Мандатите или надлежностите од кои телата за еднаквост најдоа дека е можно да ја извечат својата компетентност за постапување по говорот на омраза и за спроведување на нивните различни надлежности во однос на говорот на омраза, ги вклучуваат следниве:

105. На пример, Препораката на Европската комисија за стандардите за телата за еднаквост од 2018 година наведува дека „земјите членки треба да размислат за проширување на мандатот на телата за еднаквост, така што тој ќе ги опфаќа – по сите забранети основи на дискриминација – областите на вработување и занимање, пристап до и снабдување со стоки и услуги, образование, социјална заштита и социјални предности, вклучувајќи го и говорот на омраза поврзан со овие основи во овие области“: [2_en_act_part1_v4.pdf \(europa.eu\)](#). Понатаму, ЕКРИ на Советот на Европа исто така препорача дека мандатите на телата за еднаквост треба да опфаќаат „Промоција и постигнување на еднаквост, спречување и елиминирање на дискриминацијата и нетолеранцијата, вклучувајќи структурна дискриминација и говор на омраза, и промовирање на различноста и добри односи меѓу лицата кои припаѓаат на сите различни групи во општеството“ во својата (ревидирана) Генерална Препорака бр. 2 за телата за еднаквост од 2017 година: [ECRI General Policy Recommendation N°2 revised \(coe.int\)](#)

106. Народниот правобранител во Кипар, Комесарот за заштита на еднаквоста во Србија и Институтот за еднаквост меѓу жените и мажите во Белгија известија за експлицитен мандат., *Extending the Agenda. Equality Bodies addressing Hate Speech* is published by Equinet, European Network of Equality Bodies., 2018, [hate_speech_perspective_-_web.pdf \(equineteurope.org\)](#)

- **Улогата на телото за еднаквост да промовира еднаков третман без дискриминација** - ова обезбедува основа, како што е случајот со Данскиот институт за човекови права, Омбудсманот за родова еднаквост во Финска, Комисијата за еднаквост за Северна Ирска и Канцеларијата на Народниот правобранител во Хрватска и Комесарот за заштита од дискриминација во Албанија. Исто така и член 21 од Законот за спречување и заштитна од дискриминација на РСМ во надлежностите на Комисијата го наведува „преземањето активности на Комисијата за промоција, заштита и превенција за еднаквоста, човековите права и недискриминацијата“ и според тоа е основ за компетентност за постапување по говорот на омраза и за спроведување на различните надлежности на Комисијата во однос на говорот на омраза.
- **Мандатот за спречување на дискриминација** дава основа, како што е случајот со Канцеларијата на Народниот правобранител во Латвија и Комисијата за заштита од дискриминација и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација на РСМ, согласно веќе споменатата одредба за преземање на активности за промоција, заштита и превенција за еднаквоста, човековите права и недискриминацијата. Со новиот закон се менува односно дополнува надлежноста на Комисијата која сега ќе треба да работи и на превенција, освен на заштита.
- **Одредбите во врска со вознемирувањето и сексуалното вознемирување во законодавството за еднаков третман**

даваат основа, како што е случајот со Омбудсманот за еднаков третман во Австрија, Омбудсманот за родова еднаквост во Хрватска, Одборот за еднаков третман во Данска, Јавниот бранител на правата во Чешка Република, Народниот правобранител за недискриминација во Финска, бранителот на правата во Франција, Комисијата за правата на лицата со попреченост во Малта и нашата Комисија (според член 10 од Законот за недискриминација кој јасно ги дефинира вознемирувањето и сексуалното вознемирување) и според тоа е основ за надлежност за постапување по говорот на омраза.^[107]

- **Предвидувањето дека Телото за еднаквост треба да ја врши својата функција со цел да го охрабри и да го поддржи развојот на општество во кое има почитување на достоинството и вредноста на секој поединец и има меѓусебно почитување меѓу групите засновано на разбирање и вреднување на различностите, се третира дека дава основа, како што е случајот со Комисијата за еднаквост и човекови права во Британија.**
- **Кога Телото за еднаквост има функција да поттикнува добри практики во меѓукултурните односи, да промовира толеранција и прифаќање на различностите и почитување на слободата**

107. Инаку Член 9 од нашиот Закон за некриминација со кој се дефинира повикувањето, поттикнувањето и инструкцијата за дискриминација е јасна основа и за надлежност на Комисијата за постапување по говорот на омраза.

и достоинството на секоја личност, исто така се толкува дека дава основа за справување со говорот на омраза, како што е случајот со Ирската Комисија за човекови права и еднаквост.

- **И исто така, кога Телото за еднаквост има широка улога за заштита и унапредување на правата на лицата со попреченост**, како што е случајот со Народниот правобранител за лица со попреченост во Хрватска.

Сепак, се потенцира дека овој пристап, иако е неопходен, не смее да се сугерира дека тековната работа на говорот на омраза од страна на телата за еднаквост значи дека експлицитен мандат не е потребен бидејќи тоа би значело игнорирање на негативните ефекти од недостаток на експлицитен мандат, како на пример, ограничување на стратешките пристапи што може да ги примени телото за еднаквост и ограничена видливост на мандатот на телото за еднаквост.

Компаративното искуство покажува дека е тешко за телата за еднаквост да го преземат ова прашање ефективно кога нивниот мандат да го сторат тоа треба да биде имплициран. Во такви случаи може да немаат соодветни надлежности или соодветно финансирање за ефективно да одговорат на ова прашање. Така на пример, отсуството на експлицитен мандат за говор на омраза, кај повеќе од телата за еднаквост резултира со недостатокот на стратегија. И нивниот одговор има тенденција да биде во основата реактивен (постапување по случаи) или базиран на проекти – што е ограничување на потенцијалот на нивниот одговор. Вообичаено, недостатокот на стратегија се рефлектира во ограничен фокус врз причинските

фактори за говорот на омраза или негово недоволно разбирање како системски проблем чишто основни причини треба да се решат. И овој факт – недостигот на фокус на причинско-последичните фактори, обично објаснува зошто телата за еднаквост имаат ограничени активности на полето на комуницирање на алтернативни наративи кои би имале различна вредносна основа од онаа што го храни говорот на омраза. А во последно време е ставен посебен фокус на овој сегмент.

Во основа, Комисијата за спречување и заштита од дискриминација дава висок приоритет на справувањето со говорот на омраза со оглед на неговата распространетост и експанзија и неговата склоност да доведе до дискриминација и вознемирување. Како и да е, во праксата таа е спречена да даде целосно изразување на оваа заложба, поради најразлични реални бариери, како ограничувања во нејзиниот мандат и несоодветност во нејзините ресурси.

Оттука може да се заклучи дека е потребно во Законот за спречување и заштита од дискриминација во членот 21 во кој се дефинирани надлежностите на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација да се предвиди експлицитен мандат за говор на омраза, односно мандат кој експлицитно и овозможува на Комисијата да се осврне на говорот на омраза во сите сегменти на справувањето со него како: работа на случаи, истражување, совети во врска со политиките, промоција на добри практики и комуникација. На овој начин ќе се обезбеди таа да може да презема сеопфатни и стратешки активности за

говорот на омраза. Именувањето на говорот на омраза во мандатот на Комисијата, како што е препорачано од Европската комисија, создава и најповолна ситуација за тоа да се одвојат неопходни ресурси за ова прашање.

2.2.

Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги е донесен во 2013 година. Со него се забранува емитување медиумска содржина што поттикнува или шири дискриминација, нетолеранција или омраза. Во првичната верзија на Законот оваа забрана ги опфаќаше само дискриминаторните основи како раса, пол, религија или националност.^[108] Во случај на непочитување на оваа забрана, пак, беше предвидено дека Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги – државно регулаторно тело за радио и телевизиско емитување – може да преземе определени мерки против издавач на медиум, давател на аудиовизуелни услуги по барање или оператори на јавни електронски комуникациски мрежи кој врши реемитување програмски сервиси како: донесување решение за писмена опомена; поднесување барање за поведување прекршочна постапка во случаите кога и покрај донесеното решение за опомена, истата повреда која е повод за писмената опомена продолжува во текот на годината; доставување предлог до Советот за одземање на дозволата или донесување решение за бришење од Регистарот.^[109]

108. член 48 од Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, [ZAAMU_konsolidiran_032018 \(mioa.gov.mk\)](#)

109. член 23 од Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, [ZAAMU_konsolidiran_032018 \(mioa.gov.mk\)](#)

Поконкретно, додека со претходното законодавство се забрануваше емитување одредени видови на говор на омраза,^[110] Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги од 2013 година не содржи административни казни за тоа. Согласно него, регулаторното тело за аудиовизуелни медиуми постапува по претставки/поплаки поднесени од гледачите и слушателите и ги истражува наводните инциденти на говор на омраза. Доколку регулаторното тело утврди дека одредена емисија може да содржи говор на омраза, случајот го препраќа до јавното обвинителство за понатамошно водење кривична истрага. За жал, искуството покажа дека регулаторното тело не се информира повратно за исходот на постапката и не е во можност да ја оцени релевантноста на материјалите што ги има доставено. Понатаму, не постои можност за други интервенции во случај кога не се исполнети условите за кривичен прогон, како на пример барање за извинување или давање ветување дека таа емисија нема да се емитува повторно од страна на уредниците.^[111]

Па така, и по донесувањето на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, расистичкиот и хомофобичниот/трансфобичниот говор на омраза во медиумите продолжи да опстојува несанкционирано бидејќи самата Агенција немаше доволно мерки за

110. Член 69 од Законот за радиодифузна дејност (2005) забранува програми со кои се поттикнува национална, расна, сексуална или верска омраза и нетрпеливост и предвидува глоба од 200.000 до 300.000 денари (3300 – 5000 евра)

111. Извештај на ЕКРИ за „Поранешна Југословенска Република Македонија“ (петти круг на мониторинг), усвоен на 18 март 2016 година, стр.16-17, достапно на: https://ecri.org.mk/attachments/article/1032/Analiza_Efikasnostata_na_zakonskata_regulativa_za_zastita_od_govor_na_omraza.pdf

реакција.^[112] Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ) на Советот на Европа, во својот извештај за државата од 2016 година препорача: воведување административни казни во Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги од 2013 година; давање можност на регулаторното тело за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги) да предупредува или да бара извинување во случаите на говор на омраза и слични прекршувања на новинарските професионални стандарди и етика; воспоставување систем за споделување информации преку кој регулаторното тело за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги ќе добива податоци од јавните обвинителства за случаите што тоа им ги препраќа, со цел регулаторното тело да ги оптимизира своите активности за мониторинг на медиумите; и воспоставување ефективни регулаторни тела, почитувајќи го начелото на независност на медиумите, кои ќе можат да ги следат инцидентите на говор на омраза во печатените медиуми и на интернет.^[113]

Со Законот за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги од 31 декември 2018 година беа направени клучните измени во насока на усогласување со европските стандарди во областа.^[114] Па така, Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги сега забранува емитување медиумска содржина што поттикнува или шири дискриминација,

112. Види Водич за мониторинг на „говорот на омразата“, Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, [Водич за мониторинг на „говорот на омразата“ \(avmu.mk\)](#), стр. 20 и 45.

113. Види препорака број 4 на ЕКРИ, Извештај на ЕКРИ за „Поранешна Југословенска Република Македонија“ (петти круг на мониторинг), усвоен на 18 март 2016 година, стр. 16, [ECRI_report_FR \(coe.int\)](#), стр. 39.

114. ЗАКОН ЗА ИЗМЕНУВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА АУДИО И АУДИОВИЗУЕЛНИ МЕДИУМСКИ УСЛУГИ, 31 декември 2018 година, [Закон-за-измена-3АВМУ_МК.pdf \(avmu.mk\)](#)

нетолеранција или омраза врз основа на раса, боја на кожа, потекло, национална или етничка припадност, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, друго уверување, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус или која било друга основа.^[115] Понатаму, Агенцијата за аудио-визуелни медиумски услуги може да прима поплаки за говор на омраза од аудио-визуелните медиуми, како и да постапува по службена должност. Поконкретно, Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги „може да презема мерки кога ќе утврди говор на омраза во содржините на аудиовизуелните медиуми (член 48), како: јавна опомена, барање за поведување прекршочна постапка, предлог за одземање дозвола и решение за бришење на медиумот од регистарот (член 23). За прекршок на овој член, предвидена е и глоба до 5.000 евра за правното лице, а не се исклучува и кривична одговорност (член 147).“^[116]

Агенцијата забележа силна промена на говорот на омраза од традиционалните медиуми кон интернетот,

115. Види нов член 48, [Закон-за-измена-3AABMY_MK.pdf \(avmu.mk\)](#) Ваквата формулација е во согласност со Директивата на ЕУ за аудиовизуелни медиумски услуги од 2018 година, види член 6 (а) од Директивата: [DIRECTIVE \(EU\) 2018/ 1808 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL - of 14 November 2018 - amending Directive 2010/ 13/ EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services \(Audiovisual Media Services Directive\) in view of changing market realities \(europa.eu\)](#)

116. Весна Никодиноска, Регулаторна и саморегулаторна рамка за справување со говорот на омраза и дезинформациите во Северна Македонија, Македонски институт за медиуми, Скопје, Мировен институт, Љубљана и СЕЕНПМ, Тирана Декември 2021, стр. 7.

над кој нема регулаторни овластувања.^[117] Дополнително, новите видови на содржини, како што се видеоклиповите или содржини генерирани од корисниците, добија сè поголемо значење и нови учесници. Услугите на платформите за споделување видеа нудат аудиовизуелни содржини кон кои широката јавност, особено младите луѓе, пристапуваат во сè поголема мера. Ова важи и за услугите на социјалните медиуми, кои станаа важен медиум за споделување информации, забава и едукација, вклучувајќи го и обезбедувањето пристап до програми и видеа генерирани од корисници. Таквите услуги на социјалните медиуми имаат значително влијание бидејќи ја олеснуваат можноста корисниците да ги обликуваат и да влијаат врз мислењата на другите корисници.^[118]

Ваквата конвергенција на медиумите бара ажурирана законска рамка, со цел да го одрази развојот на настаните на пазарот и да се постигне рамнотежа помеѓу пристапот до услуги за интернет-содржини, заштитата на потрошувачите и конкурентноста. Неопходно е натамошно усогласување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги со европските стандарди и поконкретно, со Директивата на ЕУ за аудиовизуелни

117. Сепак, Агенцијата се ангажираше во превентивни напори како што е формирањето на Мрежата за медиумска писменост заедно со Советот за етика во медиумите, кој е саморегулаторно тело на медиумскиот сектор на РСМ. Мрежата за медиумска писменост спроведува и активности во училиштата, во координација со Министерството за образование и наука, предавајќи за предрасудите и стереотипите и како тие да се идентификуваат.

118. Директива на ЕУ за аудиовизуелни медиумски услуги од 2018 година, види посебно став 1 и став 4 од Воведот на Директивата: [DIRECTIVE \(EU\) 2018/ 1808 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL - of 14 November 2018 - amending Directive 2010/ 13/ EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services \(Audiovisual Media Services Directive\) in view of changing market realities \(europa.eu\)](#)

медиумски услуги од 2018 година, заради создавање на правна рамка која ги опфаќа сите услуги што нудат аудиовизуелни содржини, без разлика која технологија се користи за пренесување на содржините.

Впрочем и ревизијата на самата Директива на ЕУ за аудиовизуелни медиумски услуги (ДАВМУ)^[119] беше поттикната од значајните промени на пазарот како резултат на конвергенцијата на телевизијата и на интернет услугите.^[120] Меѓу останатото, ажурирањето имаше за цел и проширување одредени аудиовизуелни правила на платформи за споделување видео, како и аудиовизуелна содржина споделена на одредени услуги на социјалните медиуми и поефикасно справување со говорот на омраза.^[121]

Како и да е, во тек е хармонизација на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги со Директивата на ЕУ за аудиовизуелни медиумски услуги, што треба да заврши до крајот на мај 2023 година како прва фаза од

119. Директива 2010/13/ЕУ заради координирање на одредени одредби утврдени со закони, регулативи или административни акти во државите членки во врска со обезбедувањето аудиовизуелни медиумски услуги (Директива за аудиовизуелни медиумски услуги), [EUR-Lex - 32010L0013 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

120. Емилија Јаневска, „Што ќе донесат најавените измени на медиумската регулатива?“, ResPublica, 13.03.2023, [Што ќе донесат најавените измени на медиумската регулатива? | Медиуми | ResPublica](#)

121. ДИРЕКТИВА (ЕУ) 2018/1808 НА ЕВРОПСКИОТ ПАРЛАМЕНТ И НА СОВЕТОТ од 14 ноември 2018 година за изменување на Директивата 2010/13/ЕУ заради координирање на одредени одредби утврдени со закони, регулативи или административни акти во државите членки во врска со обезбедувањето аудиовизуелни медиумски услуги (Директива за аудиовизуелни медиумски услуги), поради промена на состојбите на пазарот [DIRECTIVE \(EU\) 2018/ 1808 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL - of 14 November 2018 - amending Directive 2010/ 13/ EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services \(Audiovisual Media Services Directive\) in view of changing market realities \(europa.eu\)](#)

промената на медиумската регулатива.^[122] Во овој процес, покрај Министерството за информатичко општество и администрација учествуваат и Агенцијата за Аудио и Аудиовизуелни медиумски услуги, Министерство за правда, Министерство за труд и социјална политика и други засегнати институции и чинители, со помош од Европската Унија, во рамки на Проектот за слободата на изразување: Усогласување на националното законодавство за медиуми со ЕУ законодавството и медиумските стандарди.

Според експертите, Предлог законот за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги^[123] „ќе измени постојни и ќе утврди нови обврски за радиодифузерите, за услугите „видео по барање“ и за регулаторното тело, но ќе донесе и проширување на регулацијата врз нови субјекти на медиумскиот пазар“.^[124]

Поконкретно, со измените на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги со регулација ќе бидат опфатени субјекти како YouTube, Dailymotion и други платформи; аудиовизуелните содржини што се споделуваат преку социјалните мрежи какви

122. Медиумската регулатива, составена од Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги и Законот за медиуми, ќе се менува во две фази. Втората фаза од измените на медиумската регулатива ќе биде фокусирана на прашања поврзани со медиумскиот плурализам и сопственоста, функционирањето на пазарот, Јавниот радиодифузен сервис, правната рамка за вршење на новинарската професија и др. „Емилија Јаневска, „Што ќе донесат најавените измени на медиумската регулатива?“, ResPublica, 13.03.2023, [Што ќе донесат најавените измени на медиумската регулатива? | Медиуми | ResPublica](#)

123. Предлог-закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги [final_draft_avmu_07_03_2023.pdf \(mioa.gov.mk\)](#)

124. Емилија Јаневска, „Што ќе донесат најавените измени на медиумската регулатива?“, ResPublica, 13.03.2023, [Што ќе донесат најавените измени на медиумската регулатива? | Медиуми | ResPublica](#)

што се Facebook, Twitter, Tik Tok, Instagram и др, но и самостојните делови од веб страниците на весниците или онлајн медиумите кои содржат аудиовизуелни програми или видеа креирани од корисниците, доколку ги исполнуваат критериумите за аудиовизуелна медиумска услуга. Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги ќе биде надлежна за платформите за споделување видеа што се основани или ќе бидат основани во државата, како и за оние кои ќе ги исполнат условите да бидат под јурисдикција на Северна Македонија.^[125]

Што се однесува пак до сферата на медиумската саморегулација, според Кодексот на новинарите, новинарите нема да користат говор на омраза или да поттикнуваат на насилство и дискриминација по која било основа (национална, верска, расна, полова, социјална, јазична, сексуална ориентација, политичка...),^[126] Ваквата забрана е сепак предвидена само како морална обврска за чијашто повреда не е пропишана никаква санкција, дисциплинска постапка или друг облик на реакција на повредата на професионалните стандарди.^[127]

125. Ибид.

126. Кодекс на новинарите на Македонија, точка 10. Кодекс на новинарите на македонија (semm.mk)

127. Исто така, медиумите и новинарите што не се членови на Здружението на новинари на Македонија можат себеси да се изземат од примена на Кодексот во својата работа, без разлика што тој промовира универзално општоприфатливи етички вредности за новинарската професија, Ненад Живановски, Анализа на ефикасноста на законската регулатива за заштита од говор на омраза. Македонски институт за медиуми, 2017, стр.6. Достапно на: https://mim.org.mk/attachments/article/1032/Analiza_Efikasnosta_na_zakonskata_regulativa_za_zastita_od_govor_na_omraza.pdf

Саморегулаторното тело на медиумската индустрија – Советот за етика во медиумите – разгледува наводи за новинарско непрофесионално однесување и објавува одлуки и препораки, кои немаат правно-обврзувачко дејство. Сепак, стапката на почитување на забелешките по јавни опомени се подобрува. Во 2019 година Советот за етика во медиумите ја промовира формираната мрежа за борба против говорот на омраза во медиумите и во таа насока е потпишана Декларација против говорот на омраза во медиумите и интернетот.[128]

Советот за етика во медиумите станува се поефективен како надзорник (watchdog) за онлајн медиумите.[129] Во 2020 година, беше формиран Регистар на професионални и етички онлајн медиуми. Овој регистар им обезбедува информации на огласувачите за тоа кои онлајн медиуми ги следат професионалните новинарски стандарди, како што се користење на повеќе извори, проверка на факти, прикажување многу страни на приказната, а не објавување говор на омраза. Ова е позитивен пристап за поттикнување на професионализмот во медиумите и спречување на

128. Во декларацијата меѓудругото стои дека членките на мрежата ќе работат на развивање на механизми за препознавање и пријавување на случаите на говор на омраза до надлежните институции и тела, ќе се залагаат за афирмирање на улогата на медиумите, но и на провајдерите на услуги и на социјалните мрежи во спречувањето на говорот на омраза, како и координирано иницирање програми, саморегулаторни механизми и интерни кодекси на медиумите и провајдерите на услуги, како и други превентивни мерки со кои ќе се спречи употребата на говорот на омраза во јавната сфера, без притоа да се загрозува правото на слобода на изразување. 00 (semm.mk)

129. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection on National Minorities (ACFC), FIFTH OPINION ON NORTH MACEDONIA, § 66, Published on 21/09/2022, достапно на: 0900001680a82967 (coe.int)

објавување на запаливи содржини.[130] Заради подобра и поефикасна примена на Кодексот на новинарите во онлајн сферата, во 2021 година се донесени Насоки за етичко известување на онлајн медиумите.[131] Во првиот дел на Насоките се дадени објаснувања за примена на одредбите на Кодексот на новинарите, а во вториот дел се додадени посебни одредби кои се однесуваат само на онлајн медиумите. Насоките ќе се применуваат на сите членки на Советот за етика во медиумите (СЕММ), како и на сите онлајн медиуми за кои се поднесуваат жалби до СЕММ. Тоа значи дека, при разгледувањето на жалбите Комисијата за жалби при СЕММ, покрај одредбите на Кодексот на новинарите и кодексите на меѓународни новинарски асоцијации, ќе ги зема предвид и овие Насоки. Насоките се однесуваат и на сите информации и содржини што онлајн медиумите ги пласираат на социјалните мрежи или на другите интернет платформи.[132]

Прифаќајќи дека саморегулацијата и доброволно донесените кодекси на однесување може да преставуваат делотворно средство за спречување и осуда на употребата на говор на омраза, треба да се поттикне нивното користење.

130. Овој регистар им обезбедува информации на огласувачите за тоа кои онлајн медиуми ги следат професионалните новинарски стандарди, како што се користење на повеќе извори, проверка на факти, прикажување многу страни на приказната, а не објавување говор на омраза. Ова е позитивен пристап за поттикнување на професионализмот во медиумите и спречување на објавување на запаливи содржини. Marko Pankovski and Misha Popovikj (2021) Hate speech as a currency of nationalism: institutional response in North Macedonia, p. 13. [Hate-Speech-As-a-Currency-of-Nationalism-Institutional-Response-In-North-Macedonia-1.pdf](#) (balkaninsight.com)

131. [Насоки за етичко известување во онлајн медиумите.pdf](#) (semm.mk)

132. Ибид.

На постојните иницијативи против говорот на омраза на интернет, како што се Советот за етика во медиумите и Регистарот на професионални и етички онлајн медиуми треба да им се даде сета потребна поддршка.[133]

133. Види параграф 68 од Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection on National Minorities (ACFC), FIFTH OPINION ON NORTH MACEDONIA, Published on 21/09/2022, достапно на: [0900001680a82967 \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/0900001680a82967)

2.3.

Справување со онлајн говор на омраза

Во земјата не постои регулаторно тело за интернетот, а оваа област не спаѓа во надлежност на регулаторното тело за аудиовизуелните медиуми. Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика во рамки на Министерството за внатрешни работи (МВР) е телото одговорно за постапување по инциденти преку Интернет и спречување на понатамошно ширење на говор на омраза. Во 2015 година, Министерството за внатрешни работи воспостави Црвена линија преку која може да се поднесуваат поплаки или да се пријавуваат случаи на говор на омраза на едноставен начин преку интернет.[134]

Направените истражувања укажуваат дека способноста да се реагира на онлајн говорот на омраза често зависи од подготвеноста на меѓународните платформи да соработуваат со МВР. МВР има воспоставено соработка со сите даватели на услуги надвор од нејзината надлежност, според политиките на соработка кои социјалните медиуми ги имаат со агенциите за спроведување на законот. Бидејќи тие постојат надвор од надлежноста на Министерството за внатрешни работи, платформите за социјални медиуми не се обврзани да соработуваат, па тоа го прават на доброволна основа. Дополнително се истакнува дека МВР со наредба за гонење може да користи само податоци

134. Marko Pankovski and Misha Popovikj (2021) Hate speech as a currency of nationalism: institutional response in North Macedonia, p. 15. [Hate-Speech-As-a-Currency-of-Nationalism-Institutional-Response-In-North-Macedonia-1.pdf \(balkaninsight.com\)](https://www.balkaninsight.com/en/article/hate-speech-as-a-currency-of-nationalism-institutional-response-in-north-macedonia-1)

за претплатници (IP адреса на корисникот и временски ознака). Со податоци за сообраќајот и податоците за содржината може да се пристапи само преку меѓународна правна помош, што значително го пролонгира процесот. Дури и во случаи кога МВР ќе го препознае лицето кое стои зад ширењето говор на омраза, тие не можат да го поврзат неговиот дигитален и физички идентитет без соработка со социјалните медиуми.[135]

Имајќи на ум дека државите се оние кои ја имаат крајната обврска за заштита на човековите права и слободи и во дигиталната средина, од Северна Македонија се очекува да донесе ефикасна легислатива за спречување и борба против говорот на омраза на интернет. Во процесот на изготвување на една хармонизирана легислатива, Актот за дигитални услуги на ЕУ ќе има огромна важност. Дополнително, правната рамка за спречување и борба против говорот на омраза на интернет на РСМ ќе мора да ги инкорпорира насоките предвидени со Препораката CM/Rec(2018)2 за улогите и одговорностите на интернет посредниците и Упатството за најдобрите практики кон ефективни правни и процедурални рамки за саморегулаторни и корегулаторни механизми на модерирање содржини (Упатство за модерирање содржини), како и Препораката CM/Rec(2022)16 за борба против говорот на омраза на Советот на Европа. Конечно или можеби почетно, односната легислатива ќе мора да ги рефлектира големиот број клучни принципи кои треба да

135. Ибид., р.23.

го водат пристапот заснован на човековите права во модерирањето на содржината, како што се пошироките меѓународни и европски стандарди за човекови права, транспарентноста, јасната правна и оперативна рамка, пропорционалноста, заштитните мерки од прекумерна усогласеност и дискриминација, механизмите за независна ревизија.

Заклучок

Говорот на омраза во македонскиот правен систем е инкриминиран преку низа законски одредби, а исто така се регулира и преку независните регулаторни и саморегулаторни тела. Иако не постои една единствена одредба со која се регулираат сите форми на говор на омраза, говорот на омраза во Северна Македонија сепак е значително регулиран.

Како и да е, говорот на омраза не е јасно и директно инкриминиран како засебно кривично дело во Кривичниот законик на Северна Македонија. Неговата формално правна рамка е распливната во повеќе кривични одредби со различни листи на заштитени карактеристики што придонесува кон одржување на еден општ концептуален проблем со неговото разбирање. Концептуалните нејаснотии врзани за говорот на омраза исто така влијаат врз развојот на судската практика. Како што се истакнува, доколку говорот на омраза нема соодветна формално-правна квалификација, останува надвор од видното поле на службените статистики и другите извори на податоци. На тој начин, не само што нема доследно гонење за казнените дела за говор на омраза како заштитна функција на казненото право, туку изостанува и превенцијата за нивно извршување и за понатамошно ширење на говор на омраза во јавната сфера на општеството.[136] Понатаму, концептуалните нејаснотии исто така отвораат простор за преголема дискреција на органите за примена на правото

136. Сашо Ордановски, СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ НАСПРОТИ ГОВОРОТ НА ОМРАЗА ВО МЕДИУМИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА, Институт за комуникациски студии Висока школа за новинарство и за односи со јавноста, Скопје, 2018 година, стр. 8

и потенцијални злоупотреби (на пример, за политички прогон на неистомисленици или кривична одговорност за навреди кои не влегуваат во овој концепт).

Законските мерки што се преземаат против говорот на омраза се најнеефективни тогаш кога законодавецот е свесен за и го проценува историскиот и моменталниот општествен контекст во земјата и тогаш кога законодавството е уредено на начин којшто може да дозволи посебна заштита на оние групи кои се најчести жртви на овој говор. Па така, иако санкциите за сериозни случаи на употреба на говор на омраза сами по себе се пожелни, таквите мерки исто така ја имаат дополнителната корист да ја нагласат неприфатливоста на говорот на омраза во едно демократско општество. Затоа не треба да се дозволи ваквата корист да се намали со несоодветна односно недоволна квалификација на оспорениот вид на однесување. Конечно, само преку директно и осмислено учество на сите органи на кривичниот судски систем, граѓанското општество, а посебно маргинализираните и малцинските групи и другите чинители во процесот на измени на кривичното законодавство за спречување и борба против говорот на омраза ќе се придонесе за зголемување на општото разбирање на различните вклучени фактори, за зголемување на довербата и сопственоста врз усвоеното законодавство и конечно за подобрување на неговото спроведување.

Понатаму, Регулирањето на говорот на омраза на интернет, слично како и во другите европски земји, останува голем проблем.

Говорот на омраза на интернет поставува невидени предизвици за заштитата на правото на еднаквост во споредба со класичните правни пристапи кон дискриминаторските практики. Како прво, соодветното

законодавство може да заостанува зад технолошкиот напредок. Со оглед на тоа што анонимноста, непосредноста и интероперабилноста на интернетот го прави исклучително погодно дистрибуирањето пораки низ целиот свет, автоматското споделување и „нестабилноста“ (способноста за брзи влошувања) на говорот на омраза го отежнуваат обезбедувањето навремен лек за штетите по правата на еднаквоста. Покрај тоа, природата на дигиталните медиуми носи значителни пречки за директен надзор од државните власти бидејќи е речиси невозможно да бараат дури и експлицитни, но неидентификувани сајтови темелно да ги избришат информациите што предизвикуваат омраза. Други веб-локации пак, имаат различни начини (како на пр. користење на неутрални имиња на домените и залажувачки кориснички интерфејси) за да се прикријат нивните дискриминаторски цели. Овие потенцијално штетни веб-локации се едвај видливи за надзорните тела, каде што директно се поаѓа да се бараат дискриминаторски информации. Конечно, и покрај постојните меѓународни стандарди, судовите широм светот би го толкувале прекуграничниот говор на омраза во сосема различни правни, политички и културни контексти.[137]

Овие нови предизвици бараат заеднички напори за регулација и внимателен одговор на потенцијалните штети од онлајн говорот на омраза. Глобалните контури и европските одговори на регулирањето на говорот на омраза на Интернет бараат редефинирање на улогите на државата, приватните актери и медиумските организации. Пред сè, мултинационалните дигитални компании сега играат одлучувачка улога во различни јурисдикции бидејќи моќта на прегледот на содржината е префрлена

137. Ge Chen (2022) How equalitarian regulation of online hate speech turns authoritarian: a Chinese perspective, *Journal of Media Law*, 14:1, 159-179, DOI: [10.1080/17577632.2022.2085013](https://doi.org/10.1080/17577632.2022.2085013)

од јавните власти на приватните рецензенти на содржина. Во оваа смисла стравот од проширена „приватна цензура“ е легитимен. Но, исто така, може да се каже дека таквиот „приватизиран процес“ е ставен во рамките на разумните вагања на европската судска практика. Во оваа смисла односната легислатива ќе мора да ги рефлектира големиот број клучни принципи кои треба да го водат пристапот заснован на човековите права во модерирањето на содржината, како што се пошироките меѓународни и европски стандарди за човекови права, транспарентноста, јасната правна и оперативна рамка, пропорционалноста, заштитните мерки од прекумерна усогласеност и дискриминација и механизмите за независна ревизија.

Анекс 1

НАЦИОНАЛНИ ОДРЕДБИ РЕЛЕВАНТНИ ЗА ПОСТАПУВАЊЕ ПО ГОВОР НА ОМРАЗА

Кривично-правни одредби:

Кривичниот законик во членот 179 го забранува делото излагање на подбив на македонскиот народ и припадниците на заедниците кои живеат во Република Македонија. Членот 319 го предвидува како кривично дело предизвикувањето омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминаторска основа. Членот 394-г го забранува ширењето расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем, односно промовирањето или поттикнувањето омраза, дискриминација или насилство против кое било лице или група на основа на нивниот пол, раса, боја на кожа, етничка припадност, јазик итн. Членот 407-а го предвидува како кривично дело одобрувањето или оправдувањето геноцид, злосторства против човештвото или воени злосторства по пат на информациона систем и посебно кога тоа одобрување или оправдување е сторено со намера за поттикнување омраза, дискриминација или насилство против лице или група поради некоја нивна идентитетска карактеристика. Членот 417 (расна и друга дискриминација) во ставот 3 предвидува казнување на ширењето идеи за супериорност на една раса над друга; пропагирање расна омраза или поттикнување на расна дискриминација.[138]

138. Консолидиран текст. Достапно на: https://www.legislationline.org/download/id/8145/file/fYROM_CC_2009_am2018_en.pdf

Останати одредби релевантни за постапување по говор на омраза:

Законот за спречување и заштита од дискриминација од 2020 забранува повикување, поттикнување и инструкција за дискриминација (**член 9**), како и вознемирување лице или група лица врз дискриминаторски основи што има за цел или последица, повреда на достоинството или создавање заканувачка, непријателска, понижувачка или застрашувачка средина, пристап или практика (**член 10**).[139]

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги од 2013 забранува аудио и аудиовизуелните медиумски услуги да содржат програми со кои ... се поттикнува или шири дискриминација, нетрпеливост или омраза врз основа на раса, боја на кожа, потекло, национална или етничка припадност, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, друго уверување, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус, или која било друга основа. (**член 48**)[140]

Законот за медиуми од 2013 забранува со објавувањето, односно емитувањето содржини во медиумите ... да се поттикнува или шири дискриминација, нетрпеливост или омраза врз основа на раса, пол, религија или националност. (**член 4**)[141]

139. ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА (*) (kss.mk)

140. ZAAMU_konsolidiran_032018 (mioa.gov.mk)

141. Zakon_za_mediumi_mkd.pdf (avmu.mk)

Законот за спречување на насилството и недостојното однесување на спортските натпревари од 2004 забранува „внесување и истакнување на транспаренти, знамиња и други предмети со текст, слика, знак или други обележја, како и пеење на песни или дофрлување на пораки кои предизвикуваат и поттикнуваат омраза или насилство врз основа на расна, национална и верска припадност или врз основа на други особини“ (член 3, став 1, алинеја 3).[142]

Законот за политичките партии од 2004 забранува „програмата, статутот и дејствувањето на политичките партии да бидат насочени кон разгорување на национална, расна или верска омраза или нетрпеливост“ (член 3, став 1, алинеја 2).[143]

Законот за здруженијата на граѓани и фондации од 2010 забранува основање организација ако програмата и нејзиното дејствување е насочено меѓу останатото кон „разгорување на национална, расна или верска омраза или нетрпеливост“ и преземање активности со кои се повредуваат слободите и правата на други лица“ (член 4 (2)).[144]

142. 26_Закон за спречување на насилството и недостојното .pdf (ener.gov.mk)

143. Zakon-za-politichkite-partii-20-10-2004.pdf (pravdiko.mk)

144. Zakon-za-zdruzenija-i-fondatsii-16-04-2010.pdf (pravdiko.mk)

АНЕКС 2

ПРЕДЛОЗИ ЗА ИЗМЕНА И ДОПОЛНУВАЊЕ НА КРИВИЧНИОТ ЗАКОНИК ВО ВРСКА СО ДЕФИНИРАЊЕ, ПРОЦЕСИРАЊЕ И САНКЦИОНИРАЊЕ НА КРИВИЧНИТЕ ДЕЛА ОД ОМРАЗА И ФОРМИРАЊЕ, ВОДЕЊЕ, ПОМАГАЊЕ ИЛИ УЧЕСТВО ВО ГРУПА ЗАРАДИ ПРОМОВИРАЊЕ РАСИЗАМ

Воведување нов член 394-а „Расистичка организација“

Расистичка организација

Член 394-а

(1) Тој што ќе создаде група или банда што има за цел да шири идеи за супериорност на една раса над друга или пропагира расна омраза или поттикнува на расна дискриминација, ќе се казни со затвор од една до десет години.

(2) Припадникот на групата или бандата ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

(3) Ако групата или бандата има за цел вршење кривични дела за кои може да се изрече казна затвор од најмалку осум години, организаторот, ќе се казни со казна затвор најмалку четири години, а припадникот на групата или бандата ќе се казни со казна затвор од една до пет години.

(4) Припадникот на групата или бандата кој ќе ја открие групата, односно бандата, пред да стори некое кривично дело во нејзин состав или за неа, ќе се ослободи од казна.

(5) Предметите и средствата што групата или бандата ги користи за подготвување на делата, како и средствата за нивното финансирање се одземаат.

Постоечките членовите „394-а“, „394-б“, „394-в“ и „394-г“, соодветно стануваат „394-б“, „394-в“, „394-г“ и „394-д“

Членот 394-г, кој сега станува 394-д се менува и гласи: „Јавно застапување и поттикнување на омраза“

Јавно застапување и ПОТТИКНУВАЊЕ НА ОМРАЗА

Член 394-д

(1) Тој што на кој било начин, вклучително и преку користење на Интернет и електронски медиуми, и во било која форма, вклучително и преку пишан материјал, слика или друга репрезентација на идеја или теорија, јавно застапува, промовира или поттикнува на омраза, насилство, непријателство или дискриминација против било кое лице или група, врз основа на реална или припишана карактеристика како: „раса“, боја на кожа, јазик, религија или уверување, националност, етничко потекло, како и потекло по раѓање, попреченост, пол, родов идентитет и сексуална ориентација или други лични карактеристики или статус, ќе се казни со затвор до 3 години или парична казна.

(2) Тој што кривичното дело од ставот 1 на овој член ќе го стори со јавно навредување или клеветење на една од групите наведени во став 1 на начин што може да ја направи оваа група презрена или омаловажувана во јавното мислење ќе се казни со казна затвор до 3 години или парична казна.

(3) Тој што кривичното дело од ставот 1 на овој член ќе го стори со јавно одобрување, негирање, грубо тривијализирање или оправдување на злосторства во смисла на делата од членот 403 до 407, кои се утврдени со правосилна одлука на домашен или меѓународен суд, ќе се казни со казна затвор до 3 години или парична казна.

(4) „тој што кривичното дело од ставот 1 на овој член ќе го стори со присилба, малтретирање, загрозување на сигурноста, излагање на подбив на националните, етичките, верските и други симболи, со оштетување туѓи предмети, со сквернавење споменици, спомен-обележја или гробови, ќе се казни со казна затвор до 5 години или парична казна“.

(5) Тој којшто организира или води група од три или повеќе лица за извршување на делата од ставот (1) на овој член член ќе се казни со казна затвор од една до пет години.

(6) Припадникот на групата од претходниот став ќе се казни со казна затвор од три месеци до три години.

(7) Материјалот и предметите кои ја носат пораката од став 1 на овој член, како и средствата за нивно производство, репродукција или дистрибуција, се одземаат.

Членот 179 (Излагање на подбив на македонскиот народ и припадници на заедниците) се брише.

Членот 319 (Предизвикување омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминаторска основа) се брише

Членот 407-а (Одобрување или оправдување на геноцид, злосторства против човечноста или воени злосторства) се брише

Членот 417 став 3 (расна и друга дискриминација) се брише. Можна алтернатива е истиот да остане, во кој случај треба да се направи усогласување на казнувањето во оваа одредба со новиот член 394-д став 1.

БИБЛИОГРАФИЈА

- ActiveFence. (2022). Global Regulations on Online Hate Speech Content: Where We Stand in 2022. Достапно на: [Global-Regulations-on-Hate-Speech-Content_-Where-we-stand-in-2022.pdf](#)).
- Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. (2017). Водич за мониторинг на „говорот на омразата“. Достапно на: [Водич за мониторинг на „говорот на омразата“ \(avmu.mk\)](#).
- Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection on National Minorities (ACFC). (2022, September 21). FIFTH OPINION ON NORTH MACEDONIA. Достапно на: [0900001680a82967 \(coe.int\)](#).
- Article 19. (2020, December 7). ‘Hate speech’ explained: A summary - ARTICLE 19, Достапно на: [‘Hate speech’ explained: A summary - ARTICLE 19](#).
- Article 19. (2019, July). ARTICLE 19 comments on new Italian regulation on ‘hate speech’ - ARTICLE 19 Достапно на: [ARTICLE 19 comments on new Italian regulation on ‘hate speech’ - ARTICLE 19](#).
- Бошкова, Н. (2023), авторизирано интервју на тема: Измените на Законот за спречување и заштита од дискриминација на РСМ донесен 2020 година.
- Council of Europe. (2003). Additional Protocol to the Convention on Cybercrime concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems. Достапно на: [First Additional Protocol - Cybercrime \(coe.int\)](#).
- Council of Europe. (2013). Европска конвенција за заштита на човековите права и основни слободи. Достапно на:

European Convention on Human Rights (coe.int).

- Council of Europe. (2023). Препорака CM/Rec(2022)16 на Комитетот на министри на Советот на Европа за борба против говорот на омраза. Достапно на: [1680aada1b \(coe.int\)](#).
- Council of Europe. (2021). Упатство за најдобрите практики кон ефективни правни и процедурални рамки за саморегулаторни и корегулаторни механизми на модерирање на содржини. Достапно на: [Guidance Note on Content Moderation - Freedom of Expression \(coe.int\)](#).
- Council of Europe. (2019). Препорака CM/Rec(2019)1 за спречување и борба против сексизмот. Достапно на: [PREMS 055519 GBR 2573 CMRec\(2019\)1 WEB A5 MK v2_MK.docx \(live.com\)](#).
- Ѓаковиќ, Т. (2022, Ноември). Регулирање и борба против говорот на омраза во Европската Унија и во Хрватска – приод од позиција на човековите права? Институт за европска политиска Скопје.
- ECRI. (2016, 18 март). Извештај на ЕКРИ за „Поранешна Југословенска Република Македонија“ (петти круг на мониторинг). Достапно на: [ECRI_report_FR \(coe.int\)](#).
- ECRI. (2017, December 7). ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION NO. 2: EQUALITY BODIES TO COMBAT RACISM AND INTOLERANCE AT NATIONAL LEVEL. Достапно на: [ECRI General Policy Recommendation N°2 revised \(coe.int\)](#).
- ECRI. (2017, December 7). ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION No. 7 ON NATIONAL LEGISLATION TO COMBAT RACISM AND RACIAL DISCRIMINATION. Достапно на: [16808b5aae \(coe.int\)](#).
- ECRI. (2015, December 8). ECRI GENERAL POLICY RECOMMENDATION NO. 15 ON COMBATING HATE SPEECH. Достапно на: [16808b5b01 \(coe.int\)](#).

- ECRI. (2019, June 6). ECRI CONCLUSIONS ON THE IMPLEMENTATION OF THE RECOMMENDATIONS IN RESPECT OF NORTH MACEDONIA SUBJECT TO INTERIM FOLLOW-UP. Достапно на: [Strasbourg, 23 May 2008 \(coe.int\)](#).
- EU. (2016, May). The EU Code of Conduct on Countering illegal hate speech online. Достапно на: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en.
- EU. (2018). Препораката на Европската комисија за стандардите за телата за еднаквост. Достапно на: [2_en_act_part1_v4.pdf \(europa.eu\)](#).
- EU. (2008, November 28). Council Framework Decision 2008/913/JHA of on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. Достапно на: [EUR-Lex - 32008F0913 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#).
- EU. (2022, October 27). The Digital Services Act: ensuring a safe and accountable online environment, Достапно на: [EUR-Lex - 32022R2065 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)
- EU. (2018, November 14). DIRECTIVE (EU) 2018/1808 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities. Достапно на: [DIRECTIVE \(EU\) 2018/ 1808 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL - of 14 November 2018 - amending Directive 2010/ 13/ EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services \(Audiovisual Media Services Directive\) in view of changing market realities \(europa.eu\)](#).

- EU. (2010, March 10). Директива 2010/13/ЕУ заради координирање на одредени одредби утврдени со закони, регулативи или административни акти во државите-членки во врска со обезбедувањето аудиовизуелни медиумски услуги (Директива за аудиовизуелни медиумски услуги). Достапно на: [EUR-Lex - 32010L0013 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#).
- Equinet European Network of Equality Bodies. (2018). Extending the Agenda. Equality Bodies addressing Hate Speech. Достапно на: [hate_speech_perspective_-_web.pdf \(equineteurope.org\)](#).
- Живановски, Н. (2017). Анализа на ефикасноста на законската регулатива за заштита од говор на омраза. Македонски институт за медиуми. Достапно на: https://mim.org.mk/attachments/article/1032/Analiza_Efikasnosta_na_zakonskata_regulativa_za_zastita_od_govor_na_omraza.pdf.
- Ge Chen (2022) How equalitarian regulation of online hate speech turns authoritarian: a Chinese perspective, *Journal of Media Law*, 14:1, 159-179, DOI: 10.1080/17577632.2022.2085013.
- Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија. (2015). Бела книга за состојбата со говорот на омраза во Република Македонија. Достапно на: [Bela_kniga_mk.pdf \(mhc.org.mk\)](#).
- International Service for Human Rights. (2007, March 1). Yogyakarta Principles on the Application of Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity. Достапно на: [Yogyakarta Principles on the Application of Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity | ISHR](#).
- Јаневска, Е. (13.03.2023). Што ќе донесат најавените измени на медиумската регулатива? ResPublica. Достапно на: [Што](#)

ќе донесат најавените измени на медиумската регулатива?
| Медиуми | ResPublica.

- Кривичен законик на Германија, консолидиран текст. Достапно на: [Criminal Code - Criminal Code \(gesetze-im-internet.de\)](https://www.gesetze-im-internet.de/).
- Кривичен законик на Република Северна Македонија, консолидиран текст. Достапно на: https://www.legislationline.org/download/id/8145/file/fYROM_CC_2009_am2018_en.pdf.
- Lawrence, F. M. (1999). Punishing Hate: Bias crimes under American Law. Harvard University Press.
- Министерство за внатрешни работи, Биро за јавна безбедност (2021). Годишен Извештај 2020, Бр.22.4-519/1. Достапно на: [Годишен извештај 2020 копи.pdf \(mvr.gov.mk\)](#).
- Михајлова, Е. (2010). Говорот на омраза и културната различност. Темплум.
- Михајлова, Е., Бачовска, Ј., и Шекерџиев, Т. (2013). Слобода на изразување и говор на омраза. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/116610.pdf>.
- Михајлова, С., Е. (20.10.2022). Лош закон, вечни реформи – колку се суштински измените во кривичниот законик за говор на омраза? Институт за медиуми и аналитика ИМА. Достапно на: [Анализи Archives - ИМА \(ima.mk\)](#).
- Network Enforcement Act, Достапно на: [NetzDG - Act to Improve Law Enforcement in Social Networks \(gesetze-im-internet.de\)](#).
- Никодиноска, В. (2021). Регулаторна и саморегулаторна рамка за справување со говорот на омраза и дезинформациите во Северна Македонија, Македонски институт за медиуми, Скопје, Мировен институт, Љубљана и СЕЕНПМ.

- Ордановски, С. (2018). Слободата на изразување наспроти говорот на омраза во медиумите во Македонија. Институт за комуникациски студии Висока школа за новинарство и за односи со јавноста Скопје.
- Pankovski, M. and Popovikj M. (2021) Hate speech as a currency of nationalism: institutional response in North Macedonia, Достапно на: [Hate-Speech-As-a-Currency-of-Nationalism-Institutional-Response-In-North-Macedonia-1.pdf \(balkaninsight.com\)](#)
- OSCE, (2009). Hate Crime Laws: A Practical Guide. ODIHR.
- Предлог закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги на Република Северна Македонија. Достапно на: [final_draft_avmu_07_03_2023.pdf \(mioa.gov.mk\)](#)
- Silva, L., Mondal, M., Correa, D., and Benevenuto, F. (2016). 'Analyzing the Targets of Hate in Online Social Media' Proceedings of the Tenth International AAAI (Association for the Advancement of Artificial Intelligence) Conference on Web and Social Media (2016) 688, цитирано кај: Alkiviadou, N., Mchangama, J., and Mendiratta, R. (2020). Global Handbook on Hate Speech Laws, Justitia and the authors.
- Совет за етика во медиумите во Македонија (СЕММ). (2019). Декларација против говорот на омраза во медиумите и интернетот. Достапно на: [00 \(semm.mk\)](#).
- Совет за етика во медиумите во Македонија (СЕММ). (2014). Кодекс на новинарите на Македонија. Достапно на: [Кодекс на новинарите на македонија \(semm.mk\)](#).
- Совет за етика во медиумите во Македонија (СЕММ). (2021). Насоки за етичко известување на онлајн медиумите (Примена на Кодексот на новинарите во онлајн сферата). Достапно на: [Насоки за етичко известување во онлајн медиумите.pdf \(semm.mk\)](#).

- UN. (1965). International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. Достапно на: [International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination | OHCHR](#).
- UN. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights. Достапно на: [International Covenant on Civil and Political Rights | OHCHR](#).
- UN. (1948). The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Genocide Convention). Достапно на: [United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect](#).
- UN. (1993). Principles Relating to The Status of National Institutions (The Paris Principles). Достапно на: [OHCHR | PRINCIPLES RELATING TO THE STATUS OF NATIONAL INSTITUTIONS](#).
- Waldron, J. (2009). The Harm in Hate Speech. Harvard University Press.
- Закон за спречување и заштита од дискриминација на Република Северна Македонија од 2010 година. Достапно на: [diskriminacija_konsolidiran \(mtsp.gov.mk\)](#).
- Закон за спречување и заштита од дискриминација на Република Северна Македонија од 2020 година. Достапно на: ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА (*) (kss.mk).
- Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги на Република Северна Македонија. Достапно на: [ZAAMU_konsolidiran_032018 \(mioa.gov.mk\)](#)
- Закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги на Република Северна Македонија од 31 декември 2018 година. Достапно на: [Закон-за-измена-ЗААВМУ_МК.pdf \(avmu.mk\)](#).

- Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги на Република Северна Македонија, ZAAMU_konsolidiran_032018 (mioa.gov.mk).
- Закон за медиуми на Република Северна Македонија. Достапно на: [Zakon_za_mediumi_mkd.pdf](#) (avmu.mk).
- Закон за политичките партии Република Северна Македонија. Достапно на: [Zakon-za-politichkite-partii-20-10-2004.pdf](#) (pravdiko.mk).
- Закон за здруженијата на граѓани и фондации на Република Северна Македонија. Достапно на: [Zakon-za-zdruzenija-i-fondatsii-16-04-2010.pdf](#) (pravdiko.mk).
- Закон за спречување на насилството и недостојното однесување на спортските натпревари на Република Северна Македонија. Достапно на: [26_Закон за спречување на насилството и недостојното .pdf](#) (ener.gov.mk).

